Souhrnná zpráva

DLOUHODOBÝ MONITORING SITUACE ROMSKÝCH LOKALIT – ČESKÉ LOKALITY

Praha, prosinec 2009

Tato výzkumná zpráva vznikla na základě výzkumného projektu „Dlouhodobý monitoring situace romských lokalit – české lokality“ zadaného Úřadem vlády ČR. Realizátorem zakázky byla společnost GAC spol. s r. o.

OBSAH

1. Úvod 4
2. Teoretický kontext studia sociálního vyloučení 5
3. Metodologie 6
4. Charakteristika zkoumaných obcí 10
5. Sociálně vyloučené lokality v jednotlivých obcích 14
   Ústí nad Labem 16
   Most 18
   Cheb 22
   Broumov 26
   Šluknovsko 28
6. Struktura obyvatel sociálně vyloučených lokalit 31
7. Problematika soužití s „majoritní společností“ 31
8. Sociální lokality jako součásti širších celků 33
9. Bydlení 33
10. Trh práce a alternativní ekonomické aktivity 37
11. Vzdělání 39
12. Sociální služby 43
13. Kriminalita a rizikové formy chování 44
14. Řešení integrační politiky preferovaná obyvateli měst 47
15. Doporučení pro hlavní oblasti 51
16. Literatura 57

1. Úvod

Výzkumné zadání projektu Dlouhodobého monitoringu romských komunit v České republice – české lokality vycházelo, stejně jako před rokem zhotovený monitoring moravských lokalit (Kašparová, Ripka a Sidiropulu Janků 2008), z usnesení vlády České republiky č. 8 ze dne 4. ledna 2006, jímž se vláda zavazuje pravidelně (každoročně), systematicky a dlouhodobě měřit efektivitu opatření směřujících k romské integraci a účelnost vynakládání prostředků na tuto oblast. Hlavním cílem výzkumu bylo monitorování situace v čtyřech českých městech a jednom regionu, kde působí Agentura pro sociální začleňování v romských lokalitách – v **Ústí nad Labem**, **Mostu**, **Chebu**, **Broumově** a na **Šluknovsku** (výzkum se uskutečnil v obcích Česká Kamenice, Chřibská, Krásná Lípa, Rumburk, Šluknov, Varnsdorf, Rybniště a částečně i Jiřetín pod Jedlovou; dále v Jiříkově, který se od března 2010 stane členem lokálního partnerství .

Výzkum v těchto lokalitách se primárně soustředil především na faktory, které ovlivňují postavení sociálně vyloučených Romů. Mezi tyto faktory patří zejména **nevyhovující kvalita bydlení, zhoršený přístup ke vzdělání**, **nezaměstnanost** a **nízká vzdělanost**. Výše zmíněné faktory konstituují sociální vyloučení; překonání těchto bariér zároveň otevírá prostor pro úspěšné nastartování integračních procesů a podmínek pro začlenění Romů do většinové společnosti.

Výsledky z výzkumu jsou zadavateli prezentovány formou šesti separátních zpráv – pět zpráv popisuje stav ve zkoumaných lokalitách a jedna zpráva shrnuje celková zjištění. Každá ze zpráv z jednotlivých výzkumných terénů v úvodu obsahuje jeho stručnou socio-demografickou charakteristiku, historický koncept migrace Romů a popis jednotlivých sociálně vyloučených lokalit – včetně vnímání různých aspektů života v obci samotnými občany. Po této části následují již kapitoly věnované výše zmíněným konstitutivním faktorům sociálního vyloučení – bydlení, trhu práce a vzdělání. Další kapitoly pak sledují sekundární průvodní jevy sociálního vyloučení, jakými jsou způsob vyplácení sociálních dávek, dostupnost služeb, které se dotýkají osob žijících v sociálním vyloučení či osob tímto ohroženým, kriminalita, rizikové formy chování a zdraví. Zprávy pro jednotlivé lokality mají v rámci možností a růzností terénů maximálně podobnou strukturu a v závěru obsahují doporučení pro další plánování integračních politik.

Závěrečná zpráva pak shrnuje zjištění z jednotlivých sociálně vyloučených lokalit a poskytuje možnost pro jejich komparaci. Nad rámec jednotlivých zpráv však obsahuje i

kapitoly věnované metodologii a teoretickému ukotvení studia sociálního vyloučení. V neposlední řadě pak poskytuje i obraz toho, jaké integrační nástroje preferují lidé, kteří žijí v blízkosti sociálně vyloučených lokalit.

2. Teoretický kontext studia sociálního vyloučení

Narozdíl od konceptu chudoby, který vychází výlučně z ekonomických charakteristik, sociální vyloučení je multifaktoriálním konceptem. Atkinson (1998: 13-14) zdůrazňuje čtyři základní dimenze sociálního vyloučení – **vícerozměrnost deprivace**, **relativitu**, **specifické jednání** a **absenci dynamiky**. Sociální vyloučení nelze redukovat pouze na chudobu či nezaměstnanost, ale je třeba upřít pozornost k řadě zdrojů deprivace – například absence určitých druhů sociálních interakcí, stigmatizace či odtrženost života v sociálně vyloučených lokalitách od života „majoritní“ společnosti. Jedinec je vždy vyloučen vzhledem k určité části společnosti, v určitém čase a místě a v určitých aktivitách – vyloučení je relativní. O sociálně vyloučených nelze hovořit jako pouze o pasivních aktérech. Sociálně vyloučení lidé bez práce a s minimálním příjmem mají jen malou šanci, že se jejich situace či situace jejich dětí v budoucnu změní, jejich životy postrádají vzestupnou dynamiku typickou pro středostavovské rodiny.

V souvislosti s výše uvedeným označujeme jako **sociální vyloučení** stav, v jehož rámci je jedinci, skupině jedinců či komunitě výrazně znesnadňován či zcela zamezován přístup ke zdrojům, pozicím a příležitostem, které umožňují zapojení do sociálních, ekonomických a politických aktivit „majoritní“ společnosti. Riziko sociálního vyloučení se zvyšuje v případě jedinců a skupin, u kterých se kumulují tyto jevy.[1]

Sociální vyloučení je často spojeno a projevuje se zejména (nikoli však pouze):

- prostorovým vyloučením,
- symbolickým vyloučením spojeným se stigmatizací jedinců či skupin,
- nízkou mírou vzdělanosti,
- ztíženým přístupem k legálním formám lépe finančně ohodnocené výdělečné činnosti[2], závislostí na sociálních dávkách a s tím spojenou materiální chudobou,
- rizikovým životním stylem a špatnými hygienickými poměry,

[1] Uvedené (případně jiné možné) projevy sociálního vyloučení se vyskytují v různých situacích v rozdílné míře. O sociálním vyloučení je možné hovořit i tehdy, vyskytují-li se jen některé z nich.
[2] Většinu z těch, kteří pracují, lze označit jako chudé pracující.

- uzavřeným ekonomickým systémem vyznačujícím se častým zastavováním majetku a půjčováním peněz na vysoký úrok (lichva a tzv. rychlé půjčky),
- větším potenciálem výskytu rizikových forem chování (např. alkoholismu, narkomanie či gamblerství) a kriminality (zvýšeným rizikem stát se pachatelem, ale i obětí trestné činnosti),
- sníženou sociokulturní kompetencí (např. jazykovou bariérou, nezkušeností či neznalostí vlastních práv a povinností).

V textu se zaměřujeme na „romské“ sociálně vyloučené lokality. V takto vymezeném předmětu studia se sociální dimenze spojuje s etnickou příslušností. V případě chudinských romských enkláv se obě dimenze propojují – sociolog Iván Szelényi a socioložka Rebecca Emigh (2000: 3–4 cit. dle Stewart 2002: 136) popisují jejich obyvatele jako příslušníky „rasalizované underclass“ (racialised underclass). Pociťovaná či okolím připisovaná etnická příslušnost často funguje jako určitý multiplikátor socioekonomického znevýhodnění. Na romské obyvatele sociálně vyloučených lokalit česká společnost nepohlíží pouze jako na chudé, ale jako na odlišné chudé, kteří žijí jiným životním stylem. Jsme si samozřejmě vědomi, že kategorii Rom není správné považovat za bezrozpornou a že neexistuje nic jako jedna velká romská komunita, zároveň se ale domníváme, že nelze připsanou či popisovanou etnickou příslušnost vykazovat mimo hru, protože se stává relevantní v praktickém jednání různých aktérů. Přestože se ve veřejném diskursu velmi často používají de-etnizovaná označení – například „nepřizpůsobiví spoluobčané“ -, nedomníváme se, že problematika své etnické kontury ztrácí. I tato označení totiž mají v řadě případů výraznou etnickou konotaci. Pod novou vinětou se skrývá starý a důvěrně známý etnický obsah.

3. Metodologie

Při získávání dalších kvantitativních dat jsme využili zejména metody rychlého posuzování (Rapid Assessment and Response). Tato metoda byla vyvinuta Světovou zdravotnickou organizací a je určena pro situace, kdy je třeba během krátké doby získat data vhodná pro vývoj a implementaci politik v určitých specifických oblastech. Nelze mluvit o jedné metodě, ale spíše o souboru několika metod a technik spojených do společného referenčního rámce. Vychází se v ní zejména ze studia dokumentů, vyplňování dotazníků a polostrukturovaných rozhovorů s relevantními expertními aktéry.

Data týkající se situace jednotlivých lokalit jsme získávali ze široké palety zdrojů: z oficiálních dokumentů (strategické a koncepční plány rozvoje města, střednědobé plány rozvoje sociálních služeb či lokální strategie k řešení situace v sociálně vyloučených lokalitách či již provedené odborné studie). Tato data byla doplněna rozhovory s lokálními experty i obyvateli lokalit a pozorováním výzkumníků v lokalitách. Vzhledem k absenci datového podkladu a požadavku na rychlé zpracování výzkumu nebylo možné získat primární data ke stanovení intenzity různých jevů, ale bylo nutné se spokojit pouze s tzv. kvalifikovanými odhady.

Dvě samostatné výzkumnice (Cheb a Broumov) a tři výzkumnické dvojice (Ústí nad Labem, Most a Šluknovsko) strávily celkem pět týdnů sběrem dat v terénu. Po celou dobu ve svých výzkumných terénech rovněž bydlely. Za tuto dobu kontaktovaly s žádostí o rozhovor významné skupiny relevantních expertních aktérů: zástupce odboru sociálních věcí, školství, majetkového, vnitřních věcí, domovní správy, zástupce Úřadu práce, městské a státní policie, pracovníky mateřských, základních a středních škol, rekvalifikační agentury, nestátní neziskové organizace a obyvatele sociálně vyloučených lokalit. Vedle těchto dat byla další data (kvantitativní indikátory) získávána pomocí elektronického formuláře, který byl zasílán e-mailem zástupcům různých úřadů.

Tabulka 1: Počty sebraných rozhovorů ukazuje následující tabulka:

Výzkumný terén	**Počet rozhovorů (obyvatelé lokality)[3]**
Broumov	38[4] (11)
Cheb	31 (9)
Most	46 (14)
Ústí nad Labem	41 (11)
Šluknovsko	61 (17)

Vedle tohoto sběru dat byl výzkum doplněn **kvantitativním dotazníkovým šetřením**, data sbírala agentura Factum Invenio. Výzkum byl proveden za využití tištěných dotazníků metodou osobních rozhovorů tváří v tvář. Cílovou skupinou byla „majoritní“ (neromská) populace sledovaných měst a regionu zastoupená v počtu určeném zadavatelem (viz struktura

[3] Některé rozhovory proběhly s více osobami najednou – například obyvatelé, policie, některé NNO, či zástupci jednotlivých úřadů.
[4] Výzkumnice při své práci využívala dat i rozhovorů ze své předchozí výzkumné práce ve stejném městě z roku 2008. Dva rozhovory byly provedeny emailem.

souboru „město/obec“) starší 15 let. Výběr respondentů v sledovaných lokalitách byl proveden kvótně podle pohlaví, věku a vzdělání.[5]

Terénní výzkum prováděli výzkumníci, kteří absolvovali či měli krátce před absolvováním některého sociálního/humanitního oboru, který má vztah k předmětu zkoumání (socioložka, antropoložka, etnolog, sociální pracovník a tři psycholožky). V jednom případě výzkumnice neabsolvovala žádný takový obor, ale mohla využít svou několikaletou praxi v neziskové organizaci, která se zabývá multikulturním vzděláváním a předchozí výzkumnickou zkušenost. Přestože výzkumníci a výzkumnice měli k dispozici osnovy[6], které pokrývaly rozhovory se všemi důležitými aktéry, nešlo je v každé situaci mechanicky použít – někteří respondenti nechtěli na některé otázky odpovídat, jiné byly v kontextu dané obce irelevantní a v univerzálních osnovách chyběly otázky na specifika obce. Nezbytným předpokladem tohoto typu výzkumu jsou i předchozí výzkumnické zkušenosti či vzdělání výzkumníků. Ve většině případů výzkumníci a výzkumnice sami psali závěrečné zprávy a průběžně je konzultovali s koordinátory projektu. Části zpráv, které byly napsány koordinátory, se vesměs týkaly kvantitativních indikátorů, které výzkumníci kontextualizovali. Domníváme se, že je velmi důležité využít znalosti nabité výzkumníky v terénu i nad rámec pouhého sebrání a zaznamenání rozhovorů. Přestože záznamy všech rozhovorů přepisovali a posílali koordinačnímu týmu, nešlo takto zachytit vše. Při výzkumu tohoto typu vzniká velké množství implicitní znalosti, které syrové přepisy nezachytí. Z tohoto důvodu bychom nedoporučovali tento typ výzkumu aplikovat v případě, kdy by rozhovory prováděl někdo, kdo by neměl předchozí zkušenosti s analytickou prací.

Vzhledem k času vymezenému na řešení zakázky existoval jen minimální prostor diskutovat pracovní výstupy z výzkumu lokalit během výzkumného pobytu v rámci celého výzkumného týmu najednou. Koordinátoři výzkumu konzultovali práci s výzkumníky individuálně a snažili se poznatky z jedné lokality předávat ostatním výzkumníkům..

Jako problematická součást sběru dat se ukázala komunikace s úřady ohledně sběru dat potřebných pro indikátory. Celkový přístup jednotlivých institucí (odbory městských úřadů a úřady práce) se velmi se různil. Stejně tomu bylo s rozsahem dat, jež nám tyto instituce byly ochotny poskytnout. Maximální soubor dat, tři vyplněné tabulky od třech institucí, se podařil získat pouze za jeden výzkumný terén, ve zbylých místech vždy některá z kontaktovaných

[5] Sběr dat probíhal ve dvou vlnách. První probíhala paralelně ve všech vybraných lokalitách v období od 9. do 19. října 2009. Bylo v ní nasazeno 25 tazatelů a počet úspěšně provedených rozhovorů dosáhl 324 rozhovorů. Ve druhé vlně probíhal sběr dat od 21. do 30. října 2009, do terénu bylo nasazeno 18 tazatelů, kteří úspěšně provedli 192 rozhovorů. Celkem tak bylo v obou vlnách provedeno 516 rozhovorů.

[6] Všechny tyto osnovy má v elektronické podobě zadavatel a lze je tedy využít i v návazných výzkumech.

institucí nereagovala či data dodala pouze v kusé podobě. Důvody nevyplnění se různily, velmi častým argumentem bylo časové zaneprázdnění pracovníků či nemožnost dohledat údaje.[7] Očekávaným problémem se ukázaly odhady počtu Romů a lidí žijících v sociálně vyloučených lokalitách. Přestože všechny oslovené Úřady práce dostaly společně s formulářem i adresy domů v sociálně vyloučených lokalitách, v nichž bychom chtěli sledovat počet klientů, tuto kolonky vyplnily pouze dva z nich.

Doporučujeme proto v budoucnu tato data průběžně sbírat po dohodě s jednotlivými pracovníky odborů obcí, úřadů práce či policie, kde se nacházejí sociálně vyloučené lokality. Lze je formou semináře či workshopu seznámit s účelem sběru dat a společně s nimi dohodnout standardní podobu formuláře. Takto lze sbírat data v předem daných periodických intervalech a informace průběžně aktualizovat. Průběžný sběr dat o sociálně vyloučených lokalitách by mohl být úkolem **lokálního konzultanta Agentury pro sociální začleňování v romských lokalitách**, který by sběr koordinovat s dalšími aktéry (odborem sociálních věci a zdravotnictví, úřadem práce, majetkovým, domovní správnou, policií atd.) či **romských krajských koordinátorů**, kteří by měli v gesci lokality ve svém kraji. Pracovník centrálního týmu Agentury pro sociální začleňování by pak koordinoval sběry v jednotlivých lokalitách či krajích a zajišťoval standardizaci a plynulý běh sběru dat.

V rámci sběru kvantitativních indikátorů jsme využívali i dat z několika veřejných přístupných zdrojů:

1. Demografická ročenka měst (1999 až 2008);
2. Výsledky dotazníkové akce o změnách v obecním bytovém fondu ve vybraných městech (2006, 2007) – data za města ohledně privatizace bytového fondu;
3. Zprávy o situaci na trhu práce jednotlivých úřadů práce;[8]
4. Statistiky Ústavu pro informace ve vzdělávání;
5. Výroční zprávy základních škol v blízkosti lokalit.

Jednotlivé regiony se také liší frekvencí provádění různých výzkumů i jejich nasycení výzkumnými daty. **V lokalitách, kde již existuje solidní datová báze, doporučujeme stavět výzkumy na sekundárních analýzách již uskutečněných výzkumů.** Ochota respondentů vypovídat je v případě duplicity výzkumů v řadě případů velmi nízká. Vedle této

[7] Vzhledem k faktu, že v jednom případě nám všechny úřady vyplnily takřka kompletní sadu indikátorů, tyto indikátory jsou zjistitelné. Otázkou je však pracnost i časová náročnost jejich získávání. Určitou roli mohla hrát i zkušenost úředníků.

[8] V tomto směru doporučujeme zadavateli zvážit i diskusi s ministerstvem práce a sociálním vědí, které má úřady v gesci, ohledně větší standardizace údajů na těchto stránkách. Zatímco někde lze zjistit členění dat ohledně nezaměstnanosti do menších územních celků v rámci jednoho okresu, jinde tato informace chybí.

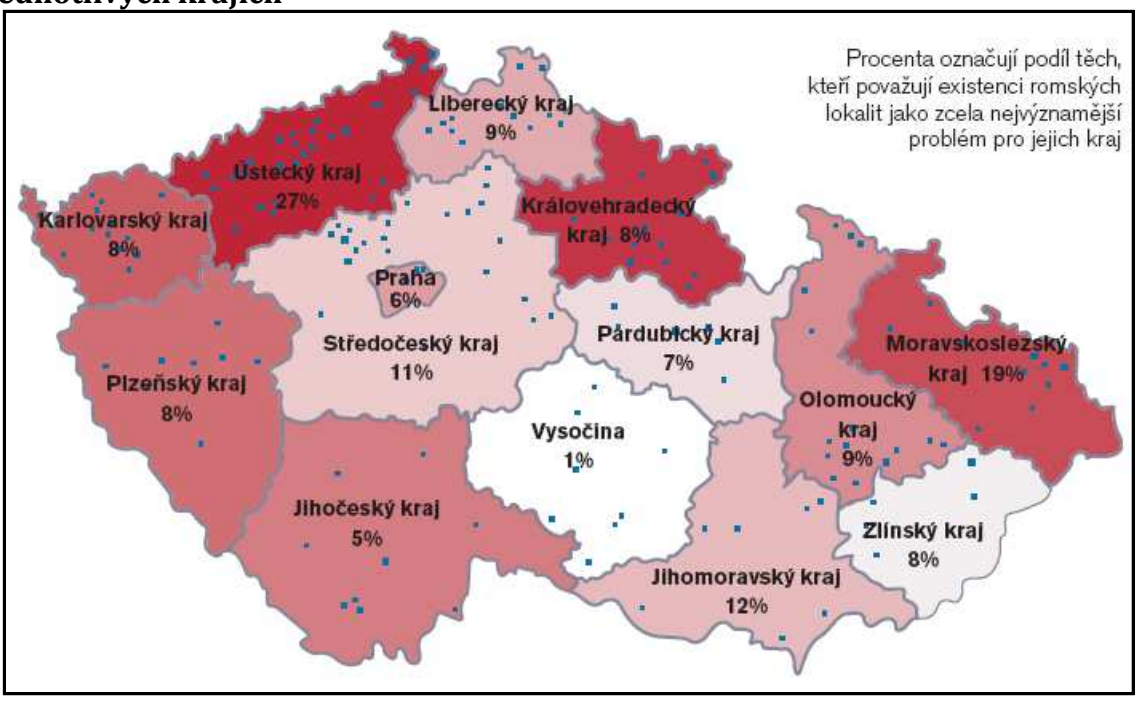
charakteristiky se jednotlivé lokality samozřejmě liší i v dalších charakteristikách, které výraznou měrou podmínily výzkum.

V případě Ústí nad Labem se příslovečným oříškem pro takto pojatý výzkum ukázala uzavřenost největší ústecké lokality – Předlice. Získání relevantních údajů předpokládá nastolení důvěry mezi výzkumníkem a obyvateli, což není vzhledem k času výzkumu reálné. **Doporučujeme proto zaměřit se na tuto, či podobné lokality, v rámci některého z delších stacionárních výzkumů, kdy výzkumník pobývá v lokalitě delší čas a v ideální rovině se soustředí na jedno téma.** V případě Šluknovska se ukázalo jako náročný úkol zachycení celého regionu vzhledem k velkému množství aktérů a rozdílnosti jednotlivých obcí, byť zde bylo provedeno nejvíce rozhovorů ze všech výzkumných terénů (viz tabulka výše).

4. Charakteristika zkoumaných obcí

Výzkumné terény se nacházely na území třech krajů: Ústeckého (Most, Ústí nad Labem a Šluknovsko), Karlovarského (Cheb) a Královéhradeckého (Broumov). Zejména pro prvé dva jmenované kraje je typický vysoký počet sociálně vyloučených lokalit. Ve všech těchto krajích také lidé pociťují problematiku sociálně vyloučených jako nadprůměrně naléhavou.[9]

Mapka 1: Naléhavost problému existence sociálně vyloučených lokalit v jednotlivých krajích

Zdroj: Klíč k integrační politice obcí

[9] Blíže viz Gabal, Čada a Snopek (2008).

Ústecký a Karlovarský kraj také spojuje v kontextu české republiky nižší hospodářská výkonnost. Tuto výkonnost lze ilustrovat i velikostí hrubého domácího produktu na jednoho obyvatele. V roce 2007 byl Karlovarský kraj krajem s nejnižším HDP na obyvatele v republice (240 tis. korun). Přitom od roku 1995 až do roku 2006 byla nejnižší hodnota HDP na obyvatele v Olomouckém kraji. Ústecký kraj byl ve skupině podprůměrných krajů (275 tis. korun), i zde statistici zaznamenali mezi lety 1995 a 2007 pokles ekonomické výkonnosti (Český statistický úřad 2009).

Most a **Ústí nad Labem** postihla krize, kterou severočeský region zažil na počátku devadesátých let. Zlomovým se stal rok 1990, kdy byla postupně utlumována těžba a zanikali někteří významní regionální zaměstnavatelé. Tuto krizi provázelo i postupné snižování počtu obyvatel. Obě města zažila vrchol počtu obyvatel na počátku devadesátých let a od té doby se počet postupně snižuje s mírným oživením v posledních letech, které je způsobeno tím, že své děti přivádí na svět silná generace takzvaných Husákových dětí narozených v 70. letech. Na úbytku obyvatelstva se podílela především vysoká míra migrace (velký podíl vystěhovavších se oproti přistěhovavším).Útlum průmysl nepostihl pouze tato dvě města, ale i textilní průmysl na **Šluknovsk**u a o polovinu se v průběhu devadesátých let snížil počet zaměstnanců **broumovských** textilních závodů Veba.

Odlišný vývoj zažil v porevolučních letech **Cheb**, kde naopak počet obyvatel stoupal. Přírůstek počtu obyvatel byl od počátku dvacátého prvního století až do roku 2007 tažen vysokou mírou imigrace (zejména zahraniční): například celkový přírůstek za rok 2007 (782 osob) se skládal z 81 procent z kladného migračního salda a pouze z 19 procent z přirozeného přírůstku.

Pro všechna zkoumaná města je také typická mladší věková struktura (často způsobená řízenou migrací do průmyslových oblastí v sedmdesátých a osmdesátých letech) a relativně nižší vzdělanost. Ve všech zkoumaných oblastech se rodí nadprůměrný podíl dětí mimo manželství (více než polovina dětí oproti 36 procentům v celé České republice), více dětí se rodí nezletilým matkám a lidé se více rozvádí. Ve větší míře zde také dochází k umělým přerušením těhotenství.[10] Regiony tak charakterizuje relativně nižší rodinná stabilita. V kontextu České republiky je lze řadit i k méně preferovaným regionům z hlediska stěhování, čemuž odpovídá jejich v kontextu ČR spíše horší hospodářský výkon.

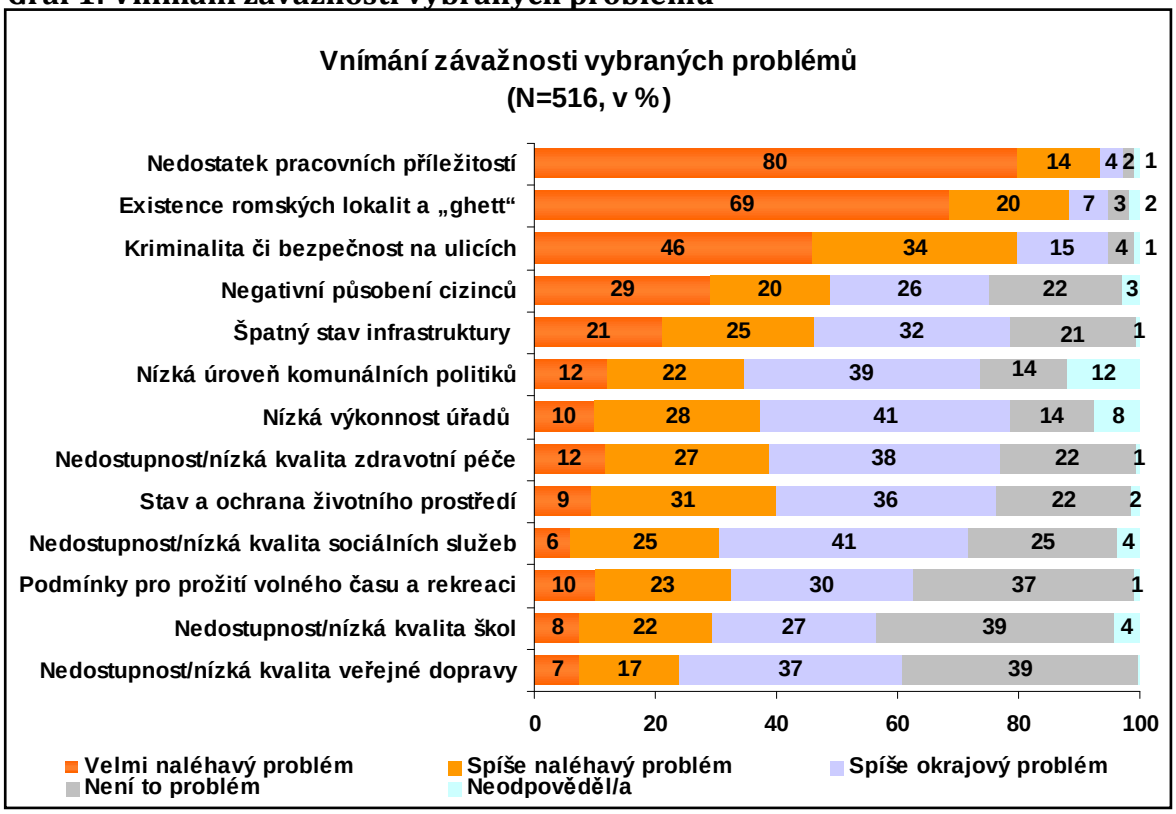
Nejvýznamnějším problémem měst a obcí je podle **mínění obyvatel** nedostatek pracovních příležitostí. Jako velmi naléhavý problém jej vnímá osm z deseti (80 procent)

[10] Demografická ročenka měst (1999 až 2008).

obyvatel. **Nedostatek pracovních příležitostí** vnímají citlivě zejména obyvatelé malých sídel Šluknovska (95 procent jako velmi vážný problém), Chebu (94 procent jako velmi vážný problém) a Broumova (90 procent).

Často zmiňovaným problémem je i **existence romských lokalit a „ghett“**, které jako vážný problém vnímá až devět z deseti obyvatel (89 procent; z toho „velmi naléhavý“ 69 procent a „spíše naléhavý“ 20 procent). Existence romských lokalit a „ghett“ je jako problém vnímána velmi citlivě ve všech zkoumaných lokalitách – relativně méně pak v Ústí nad Labem a na Šluknovsku.[11]

Graf 1: Vnímání závažnosti vybraných problémů

Dalším vážným problémem je podle respondentů **kriminalita** a bezpečnost na ulicích, kterou za velmi nebo spíše naléhavý problém považuje 80 procent rezidentů těchto měst. Kriminalita je jako velmi naléhavý problém nejčastěji vnímána obyvateli Broumova, Chebu a Krásné Lípy.

Jako nejméně palčivý ze zjišťovaných problémů lidé vnímají dostupnost a kvalitu veřejné dopravy – až 39 procent dotázaných toto jako překážku nebo problém nevnímá a 37 procent

[11] „Ghetta“ vadí častěji lidem, kteří Romy vůbec neznají nebo je znají od vidění, ale nezdraví se s nimi. Naopak méně často vadí těm, kteří se s Romy znají a zdraví je a celkem pochopitelně méně překáží i těm, kteří mají mezi Romy přátele.

vnímá dopravu jako pouze okrajový problém. Podobná situace je i v oblasti dostupnosti a kvality škol. Tento problém byl ve větší míře zmiňován pouze na Šluknovsku, kde souvisí s horší dopravní dostupností regionu.

Pokud měli obyvatelé vybrat jeden nejnaléhavější problém v obci či městě, kde žijí, téměř polovina (46 procent) uvedla nedostatek pracovních příležitostí. Čtvrtina lidí vnímá jako naléhavý problém existence romských lokalit a „ghett“ a pro osminu (12 procent) rezidentů je největším problémem kriminalita a bezpečnost na ulicích. Nedostatek pracovních míst sužuje zejména obyvatele Šluknovska. Romské lokality a „ghetta“ jsou vážnou nesnází zejména pro obyvatele Chebu. Kriminalita a bezpečnost na ulicích je nejpalčivějším problémem hlavně pro obyvatele Ústí nad Labem.

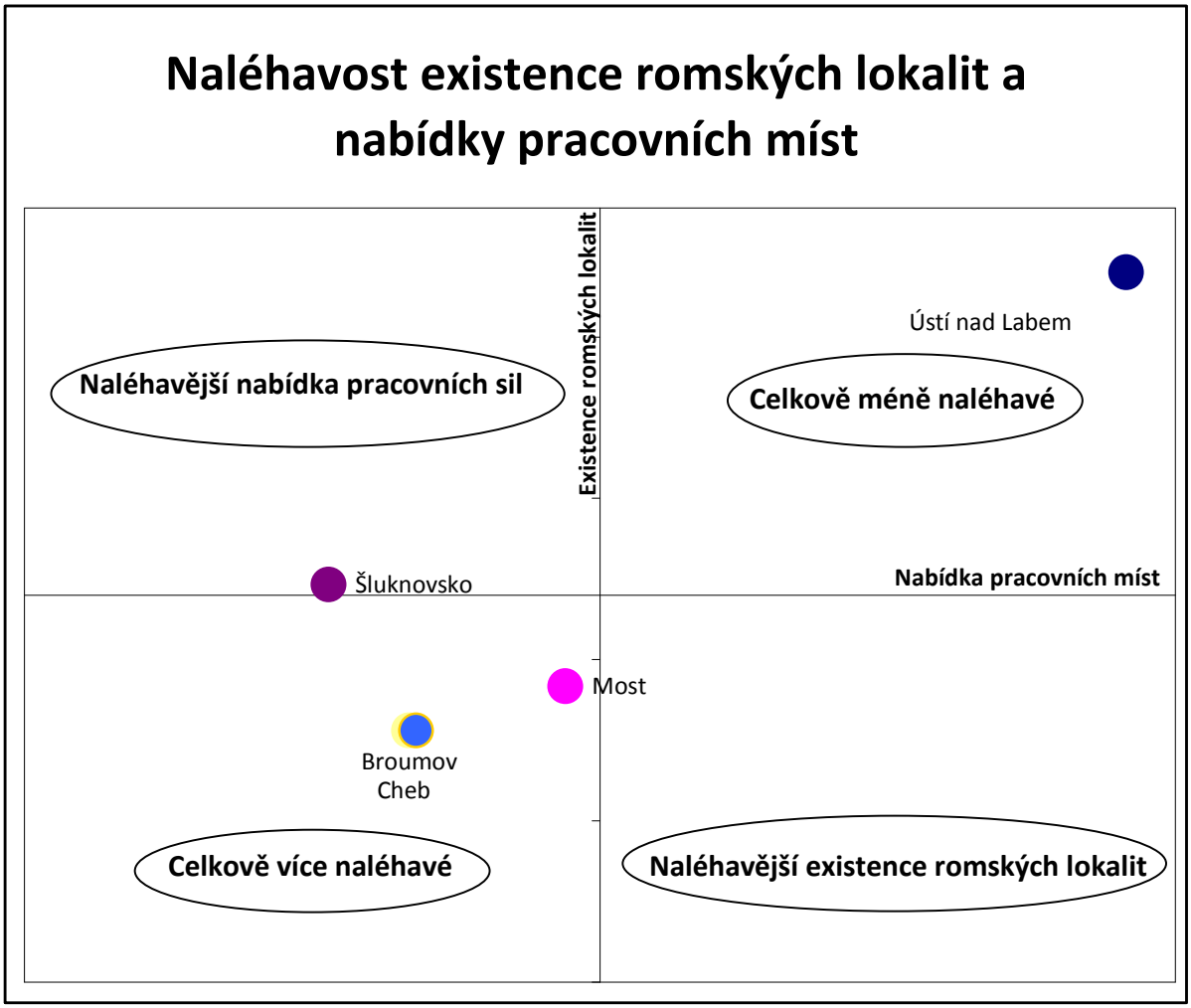
Graf 2: Vnímání závažnosti vybraných problémů

Vyšší naléhavost problémů s nedostatkem pracovních příležitostí jde ruku v ruce i s problematickým vnímáním existence romských lokalit. Představuje určité riziko pro možnosti integračních politik na trhu práce, které spočívá v tom, že někteří lidé mohou interpretovat integrační politiky na trhu práce jako aktivity, které omezují možnosti hledání práce pro příslušníky majority (jdou takzvaně na jejich úkor). **V tomto kontextu je tato tenze přítomna nejsilněji v názorech obyvatel Chebu a Broumova, které nejsilněji vnímají oba**

tyto problémy současně. Obyvatele Mostu o něco méně trápí nabídka pracovních sil a obyvatele Šluknovska existence romských lokalit. Nejméně trápí oba problémy obyvatele Ústí nad Labem.

Graf 3: Kombinace vnímání naléhavosti existence romských lokalit a nabídky pracovních míst

5. Sociálně vyloučené lokality v jednotlivých obcích

Zkoumané sociálně vyloučené lokality se mezi sebou do značné míry liší, jak stupněm prostorového sociálního vyloučení, tak svým rozsahem, jejich odlišnost vyplývá i z jejich odlišných historií a typu domů, v nichž se nacházejí. V některých případech se oslovení respondenti zdráhají o místech, která jsou v lokálních kontextech spojena s životem sociálně vyloučených, vyhýbají sousloví sociálně vyloučená lokalita. Je logické, že nelze srovnávat jednotlivé domy či ubytovny v obcích Šluknovska, prostorovou disperzi Romů v Broumově a dobře ohraničené prostorové celky, kterým jsou například mostecký Chanov či ústecké Předlice.

Obecně je sociální vyloučení v českém diskursu spojováno s existencí **prostorově vyloučených velkých celků obývaných etnicky homogenním obyvatelstvem**. Přestože dochází k migraci z těchto i do těchto lokalit, nedochází zde k razantním změnám struktury obyvatelstva. V našem souboru lze za takové lokality označit ústecké Předlice a mostecký Chanov. S nejvyšší pravděpodobností lze předpokládat, že jejich rozstěhování by obnášelo plánovaný proces trvající několik let.

Některé ze zkoumaných lokalit lze naopak označit za **tranzitní**. V těchto přechodových lokalitách se mění jejich charakter, dochází zde ke proměnám, které nejsou shora řízeny. Buď se z nich obyvatelstvo stěhuje jinam či naopak do nich obyvatelstvo přichází – jsou tedy buď **ustupující** či **vznikající**. Velmi často existují v prostoru paralelně vedle sebe a obyvatelstvo se mezi nimi přelévá. V kontextu Ústí nad Labem je takovou ustupující lokalitou Nový Svět a vznikající lokalitou sídliště Mojžíř. Podobný přesun obyvatel v současnosti lze sledovat i v Chebu, kde někteří obyvatele Wolkerovy ulice se přesouvají na sídliště Zlatý vrch. V obou případech byl tento přesun ze staré zástavby na novější sídliště. **Tento přesun také v těchto případech provázel přechod z etnicky více homogenního prostředí do prostředí více heterogenního.** Například v případě chebského Zlatého vrchu, zde vedle romských obyvatel a zástupců „majority“ žije i početná skupina příchozích z Vietnamu. K těmto vznikajícím lokalitám je možné přiřadit i mostecké Sedmistovky, do kterých romské obyvatelstvo přišlo už v devadesátých letech velkou měrou z jiných částí republiky. Jejich obyvatelé jsou mosteckými aktéry charakterizováni jako nově příchozí.

Další typ sociálně vyloučené lokality představují místa, kde žije větší počet sociálně vyloučených, kde však **nelze mluvit o jasném prostorovém ohraničení**. Nicméně místními obyvateli jsou identifikovány jako problémové. V našem souboru tento typ reprezentují mostecké Stovky, částečně i ústecký Střekov. Posledním typem jsou **roztroušené domy ubývané sociálně vyloučenými, které nelze oddělit od zbylé zástavby**, s těmito lokalitami se setkáváme v Broumově či obcích Šluknovska. Mezi nimi jsou i lokality latentní, kde žijí lidé, kteří splňují některé znaky života v sociálním vyloučení, ale místními obyvateli nejsou tato místa vnímána jako problémová.

V současné době ze strany většiny měst, kde byl výzkum prováděn, nezaznívá požadavek na desegregaci jednotlivých lokalit (ani dalších aktérů), což vzhledem k jejich velikosti ani není reálné (sociálně vyloučené lokality jsou chápány jako danost), ale spíše na práci s lidmi, kteří v nich žijí, v kontextu jejich životní situace. V tomto směru lze tedy hovořit především o

diskursu zlepšení stavu problematických zón a jejich přiblížení standardu jiných částí měst nikoliv jako o integraci jejich obyvatel do majoritní společnosti širšího městského celku.[12]

Ústí nad Labem

Jednotlivé ústecké sociálně vyloučené lokality se severočeském krajském městě mezi sebou výrazně liší. U všech lze hovořit o různé míře sociální odloučenosti. Ve městě žije podle jednotlivých expertů od 10.000 do 19.000 Romů a Romek. Vedle Romů v sociálně vyloučených lokalitách zde však žije i **řada integrovaných romských rodin**, jež jsou rozptýleny po takřka všech ústeckých částech. Tento fakt se také projevuje tím, že místní obyvatelé ve výzkumu veřejného mínění v průměru uváděli, že v severočeské metropoli je tzv. slušná každá čtvrtá romská rodina – nejvíce ze všech zkoumaných terénů.

Největší lokalitou jsou výrazně prostorově vyloučené a etnicky homogenní **Nové Předlice**, kde odhadem žije 2000 až 3000 osob. Předlice v minulosti působily určitou gravitační silou na neúspěšné rodiny z jiných částí města. V Romy obývaných Nových Předlicích lze mluvit o svébytném systému vazeb s vlastními pravidly, který je zvenčí jen obtížně zachytitelný. Domy jsou takřka v monopolizovaném vlastnictví jedné skupiny vlivných a bohatých romských rodin – takzvaných Moraváků, kteří jsou zřejmě zapojeni i do nelegální činnosti. Domy jim byly odprodány městem na přelomu tisíciletí, potom co byly v prvním kole k odkoupení nabídnuty samotným obyvatelům. Lokalita se v 90. letech vyvíjela určitým samospádem bez výrazné kontroly jakéhokoli subjektu mimo struktury lokality. Jen obtížně se zde pracuje terénním sociálním pracovníkům, některým organizacím je dokonce vlastníky domů vyhrožováno, pokud by nabízely své služby obyvatelům lokality. V sousedství Nových Předlic leží obec Trmice s další sociálně vyloučenou lokalitou. V Trmicích se také nachází základní škola praktická, kde předlické děti tvoří asi třetinu z romských žáků.[13]

V kontextu všech zkoumaných lokalit **ústecké Předlice představují nejvíce ghettoizovaný prostor**, pokud míru ghettoizace určujeme jak prostorovým vyloučením a vyloučením na úrovni jednání aktérů, tak i mírou komplexnosti vnitřních pravidel a struktur. Pokud americký sociolog Robet D. Putnam (2000) hovoří o dvou druzích sociálního kapitálu – přemosťujícím (spojujícím členy určité komunity se světem širší společnosti) a svazujícím (propojujícím vzájemně členy jedné komunity), máme v Předlicích skupinu s velmi nízkou měrou přemosťujícího kapitálu a

[12] Toto je však obecný problém Integrovaných plánů rozvoje města, které rozvoj deprivovaných zón a jejich obyvatel, nikoli integraci obyvatel na úrovni města jako celku.
[13] Trmice byly původně součástí Ústí nad Labem. Osamostatnily se na základě referenda v roce 1994.

velmi vysokou měrou vnitroskupinových vazeb. Komplikovaná struktura vlastnických vazeb byla také jedním z důvodů, proč nebyla tato oblast zařazena do Integrovaného plánu rozvoje města.[14] Hlavním důvodem současné situace je v zásadě nekontrolované odprodání předlických domů skupině Romů pravděpodobně napojených na organizovaný zločin a vznik neformální elity, jež tento prostor kontrolu a de facto i ovládá.

Z další ústecké lokality **Nový svět**[15] se v současnosti romské rodiny stěhují – buď do Předlic či v poslední době na sídliště Mojžíř, nové rodiny do této části města nepřicházejí. V ulici Matiční, která se na Novém světě nachází a před deseti lety byla synonymem „romského ghetta", dnes zde žijí pouze dvě romské rodiny, které se v brzké době zřejmě také odstěhují. Prázdné domy v současnosti čekají na plánovanou revitalizaci. Lokalitu Nový svět lze charakterizovat jako typ ustupující lokality. Lokalitu **Střekov**, která je tvořena především ubytovnou, pak lze charakterizovat jako tranzitní lokalitu, kde mnoho obyvatel dlouho nesetrvává. Přicházejí sem lidé i z jiných míst republiky. Stabilnější skupina sociálně vyloučených obyvatel může vzniknout v domech okolo ubytovny, kde prudce klesla cena nájemného a majitelům se nedaří získat jiné nájemníky než sociálně vyloučené.

Dalším typem přechodové lokality je i nově vznikající enkláva na **sídlišti Mojžíř**, kam se přistěhovali bývalí obyvatelé lokality Nový svět, tak i sociálně vyloučení Romové z jiných míst republiky. Podle odhadů společnosti Člověk v tísni je na sídlišti minimálně 140 bytů obývaných romskými rodinami.[16]

Město Ústí nad Labem, kde privatizace bytového fondu postupovala nejrychleji, disponuje jen velmi malým počtem obecních bytů. Určitou naději pro plánování integrační politiky v oblasti bydlení představuje sídliště Mojžíř, jež je předmětem jednoho z ústeckých integrovaných plánů rozvoje města. Na druhou stranu manévrovací prostor pro integrační bytovou politikou v oblasti Předlic je vzhledem k majetkové struktuře místního bytového fondu takřka nulový. V současné chvíli lze politiku v této oblasti napřít především k minimalizaci rizik. Tuto logiku lze dokladovat i činností akční skupiny primátora, kde je jako jeden z jejich nevětších úspěchů prezentováno místními médii odvezení odpadků a udržování pořádku v této podle většiny respondentů nejproblémovější ústecké čtvrti. Existence rozvojového plánu pro jednu sociálně vyloučenými obyvateli obývanou čtvrť a transakční náročnost (v určitých ohledech dokonce i nemožnost)

[14] V rámci obchodu s byty jsme zaznamenali i úvěrové podvody, kdy se dům „naoko" prodá člověku v hmotné nouzi za částku několikanásobně převyšující skutečnou hodnotu domu. Ten si poté na nemovitost vezme úvěr, jehož výše se blíží fingované kupní ceně. Získané peníze odevzdá organizátorům podvodu a potom zmizí, aniž by úvěr začal splácet.

[15] Celkem v ní v současnosti odhadem 500 osob, Romové z nich tvoří přibližně 70 procent.

[16] Integrovaný plán rozvoje města Ústí nad Labem: Neštěmice – Sídliště Mojžíř. Příloha B – 11 (Doložení počtu romských bytů v zóně IPRM na základě výpočtu neziskové organizace Člověk v tísni).

integračních politik v jiné čtvrti zakládá do budoucna riziko disparity těchto oblastí v rámci městského prostoru jako celku.

V neposlední řadě specifikem integračních politik v Ústí nad Labem, jakožto krajském městě, je jejich **viditelnost v celorepublikovém diskursu** – od referování o situaci v Matiční ulici koncem devadesátých let, k plakátům hejtmana Jiřího Šulce použitých v předvolební kampani v roce 2007 až k současné situaci v Předlicích, jež figurují společně s mosteckým Chanovem jako symbol českých ghett. Problematika sociálního vyloučení je v Ústí nad Labem výrazné téma veřejné a politické agendy. I z tohoto důvodu je v současné chvíli lokální partnerství Agentury pro sociální začleňování ve stínu tzv. Akční skupiny primátora Jana Kubaty.

Respondenti se ve svém hodnocení sociálních služeb v Ústí nad Labem shodují v tom v tom, že v současné chvíli pracuje v lokalitách **málo terénních sociálních pracovníků** a nejsou finance na to, aby se jejich počet zvýšil. Dalším bodem, s nímž téměř všichni respondenti pohybující se v oblasti sociálních služeb souhlasili, je **absence sociálně-aktivizačních programů** a služeb, stejně jako motivačních kurzů pro romské obyvatele města.

Za jednoznačně nejvíce krizovou pokládáme v rámci Ústí nad Labem městskou část Předlice, kde se kombinují vlivy nepřehledné vlastnické struktury, napojení místních vlivných rodin na organizovaný zločin a vysoký stupeň sociálního vyloučení. Tyto vzorce se pak přenášejí z generace na generaci, včetně takových patologických jevů jakými jsou drogové závislosti či kriminalita. Vzhledem k riziku mezigeneračního přenosu vnímáme jako určitou bariéru i relativní odtrženost místní školy od dalších pro-integračních aktérů.. Naopak příležitost skýtá činnost Akční skupiny primátora, existence integrovaného plánu rozvoje města a know-how místních neziskových organizací a univerzitních pracovišť. Jako určité riziko jsme identifikovali potenciální disparitu mezi lokalitami zahrnutými do zón integrovaného plánu rozvoje města a lokalitami mimo ně (blíže v části souhrnné zprávy věnované bydlení). Jako slabou stránku města vnímáme nízký počet obecních bytů a situaci na volném trhu práce. Slabou stránkou je také nedostatečná a nerovnoměrná nabídky prací veřejné služby a poddimenzovaný počet terénních sociálních pracovníků.

Most

Na základě hrubých odhadů jednotlivých expertů v současnosti žije v Mostě kolem pěti až sedmi tisíc Romů. Do města Romové přicházeli již po druhé světové válce a první konflikty

mezi Romy a majoritní populací byly zaznamenány podle historičky Pavelčíkové na přelomu padesátých a šedesátých let (Pavelčíková 2004). Hodnocení historického vývoje před rokem 1989 se mezi respondenty z řad lokálních expertů výrazně liší. V zásadě lze hovořit o **dvou protikladných diskursech**. Na jedné straně existuje diskurs **„zlatého věku" romské zaměstnanosti**, kdy respondenti líčí, že většina mosteckých Romů před rokem 1989 běžně pracovala a pracovní návyky ztratili až vinou uvolnění pravidel pracovního trhu v devadesátých letech. Na druhé straně někteří aktéři zdůrazňují **kontinuitu situace**. Romští obyvatele podle nich ani za komunismu příliš nepracovali a zaměstnání bylo v řadě případech pouze formální. Současné situace je pak přirozeným východiskem této situace, kdy liberalizace pracovního trhu umožnila výraznější projev „romské nátury". Podstatnou součástí obou lokálních diskurzů je naturalizace romského charakteru (spojena s výrazy „mají to v krvi či v genech"). Oba diskursy, byť se liší měrou, kterou připisují společenským okolnostem, je však společný důraz na **nutnost dohledu nad romskými pracovníky** a jeho selhání po roce 1989.

Ve městě Most byly identifikovány tři sociálně vyloučené lokality. S ohledem na prostorové umístění nalezneme v Mostě jak prostorově silně izolovanou lokalitu **Chanova**, tak lokalitu **Stovek**, která se nachází v těsné blízkosti centra. Třetí je lokalita na etnicky smíšeném sídlišti **Sedmistovky**.

S ohledem na počet obyvatel a etnickou homogenitu jednotlivých lokalit je největší a etnicky nejhomogennější sídliště Chanov (až 1600 obyvatel), přičemž podle odhadů oslovených lokálních expertů zde Romové tvoří 99 procent obyvatel. Daleko obtížnější je stanovení počtu Romů žijících v lokalitě Stovek. Podle posledních odhadů může ve sledovaných blocích žít až 1600 obyvatel, velkou část z nich tvoří Romové. Naopak v případě Sedmistovek jsou jednotlivé rodiny roztroušené v jednotlivých domech a jejich podíl na celkovém počtu 8 300 obyvatel sídliště nepřesahuje šest procent (téměř pět set).

Společně s ústeckými Předlicemi lze o **sídlišti Chanov** hovořit jako o značně ghettoizované sociálně vyloučené lokalitě. O sídlišti jako o politickém problému k řešení v zásadě oficiální materiály hovoří od osmdesátých let dvacátého století.[17] Středobodem

[17] Spolu s pokračující likvidací starého Mostu se začalo řešit, kam přestěhovat romské rodiny, které zde žily. V rámci řešení této otázky se zvažovalo, zda přistupovat k Romům s důrazem na specifika spojená s jejich rodinným životem, nebo je umístit do standardní bytové zástavby. Současně se rozhodovalo, zda tuto zástavbu umístit přímo ve městě, nebo mimo něj. Nakonec se rozhodlo, že bude vybudováno nové sídliště, kam budou vystěhování nejen Romové z Mostu, ale vzniknou zde i podnikové byty pro příslušníky „majority". Vzniklo tak sídliště se 13 obytnými bloky, s kompletní sociální infrastrukturou, kde vedle sebe žili jak Romové (dolní část sídliště), tak příslušníci „majority" (horní část sídliště). Po několika letech však začala postupná devastace bytů.

integračních mosteckých politik bylo toto sídliště i v porevolučních letech. V současné době se také na sídlišti uskutečňuje i projekt „Úsvit“, který je součástí širší koncepce boje proti extremismu. Spolu s Ministerstvem vnitra se ho účastní Magistrát města Mostu a Komunitní centrum Chanov. Z těchto důvodů o tomto sídlišti hovoří jako o mostecké laboratoři, což rovněž dokumentuje jeho výsadní postavení. Tomuto postavení nahrává i fakt, že všechny domy na sídlišti jsou vlastněné městem.

Chanov se nachází asi jeden kilometr východně od kraje města. Od ostatní městské zástavby je oddělen čtyřproudou rychlostní komunikací z jedné strany a železniční tratí a řekou Bílinou ze strany druhé. Do sídliště vede jen jedna příjezdová komunikace, která dále pokračuje do obce Obrnice. V průběhu osmdesátých let a začátkem let devadesátých se do Chanova po mosteckých Romech stěhovali Romové ze Slovenska a v roce 1991 sem byli přestěhováni Romové z jedné ze zničených obcí Mostecka. Sídliště tak získávalo stále více romský charakter. V roce 1996 bylo z důvodu vysokých dlužných částek na nájemném rozhodnuto o odstavení dodávek teplé užitkové vody do všech objektů na sídlišti. V nerekonstruovaných domech je dodávka tepla zalištována z nedaleké kotelny. Plyn na sídliště není zaveden. Domy v lokalitě mají většinou zcela zničené společné prostory, chybí vchodové dveře, zábradlí, poštovní schránky i skla v oknech na schodištích. K sídlišti patří také ubytovna pro neplatiče UNO.

Lokalita Chanov je typická svou mladou věkovou strukturou. Občanská vybavenost v lokalitě Chanov je nedostačující. Nachází se tu pouze zrekonstruovaná budova bývalého kulturního střediska, ve které působí Dům romské kultury a Komunitní centrum Chanov, dále budovy 5. Základní školy a zničený objekt bývalého nákupního střediska. Relativní vyloučenost a uzavřenost sídliště se projevuje i v rámci poskytování služeb neziskovými organizacemi. Podle oslovených aktérů ke spolupráci mezi neziskovými organizacemi z centrálního Mostu a z Chanova téměř nedochází.

Lokalitu Stovky tvoří šest bloků označených čísly 95 až 100, které byly postaveny spolu s dalšími domy jako součást Podžatecké čtvrti. Protože se v nich stále muselo topit uhlím, ztrácely byty v této lokalitě postupně na atraktivitě, jejich cena a nájemné klesaly. Tento trend

Sídliště chátralo, což spolu s jeho okrajovou polohu a problematickým soužití s romskými obyvateli vedlo k odchodu příslušníků „majority“. Do volných bytů byli pak komunistickou správou umísťováni další Romové.

se ještě prohloubil v devadesátých letech, kdy část privatizovaných bytů získaly realitní společnosti z Prahy, které sem vystěhovaly neplatiče a tzv. "problémové" nájemníky.[18]

Sídliště Sedmistovky bylo postavené v průběhu let 1987 až 1988. Jednotlivé romské rodiny zde žijí rozptýleně. Nicméně o několika blocích, kde žije více vyloučených rodin, se mezi místními mluví jako o tzv. Bronxu. Romové se do této oblasti stěhují díky zprostředkování realitní agentury především kvůli relativně nižším nájmům a cenám bytů, a to nejen z Mostu, ale i ze vzdálených měst především Kladna, Slaného nebo Prahy. Celkově jde o nejméně viditelnou mosteckou sociálně vyloučenou lokalitou. Není v blízkosti centra jako Stovky, ani není tak proslulá jako sídliště Chanov. Jako opomíjená lokalita jsou Sedmistovky reflektovány i ve veřejném diskursu. Někteří aktéři však o tomto sídlišti hovoří jako o časované bombě, kde hrozí střety zejména mezi romskou mládeží a neromskou mládeží, mezi níž údajně sílí náklonnost k pravicovému extremismu.

Pokud zohledníme migrační procesy, prostorová izolovanost se začne stírat, neboť brzy po výstavbě Chanova se mezi tímto sídlištěm a Stovkami vytvořilo přirozené migrační pásmo. Napomohla tomu příbuzenská provázanost jednotlivých romských rodin mezi sebou, které tak často během několika let několikrát změní své bydliště, přičemž se pohybují na ose Stovky-Chanov-Obrnice. Právě obec Obrnice tvoří další lokalitu s velkým množstvím romských rodin a Romové tvoří až padesát procent obyvatel této obce (cca 800 lidí). Ve víceméně kompaktním migračním pásmu s centrem v Chanově může žít kolem 3500 až 4000 Romů. Tato fluktuace je do jisté míry vysvětlitelná i prizmatem hrazení nákladů, které jsou spojeny s bydlením. V okamžiku, kdy dluh dosáhne určitou částku, se dlužník přestěhuje jinam, kde se situce opakuje. Stranou tohoto pásma pak stojí do Mostu část Sedmistovek, kam se romští obyvatelé nastehovali později.

Problémy sociálně vyloučených lokalit město Most hodlá řešit v rámci **Integrovaného plánu rozvoje města Mostu 2006 – 2010** v jeho části zaměřené na tzv. deprivované mostecké zóny a občanské soužití. Vymezení plánu rozvoje města jak na sídliště Chanov, tak na Stovky v centru města lze vzhledem k existujícímu migračnímu pásmu popsanému v předchozí části jako potenciálně efektivní. Cílem projektu je realizovat taková opatření, která by vedla ke zklidnění sociálního napětí, zvýšení kvality života, a to nejen občanů žijících v problémových sídlištích, ale také majoritní části obyvatelstva. Tento plán se však

[18] Bloky v lokalitě tzv. Stovek nejsou samostatně stojícími domy, ale vždy tři bloky vytvářejí společně bytovou jednotku s půdorysem ve tvaru písmene E. Jsou vystavěné z cihel, jednotlivé části mají od čtyř do sedmi poschodí. V lokalitě působí Dům národnostních měnšin.

netýká lokality na sídlišti Sedmistovky. Město však (do jisté míry i oprávněně) tvrdí, že zde situace není tak vyhrocená jako v ostatních lokalitách. Plánovaná opatření v této část mají převážně represivní charakter. Ukazuje se (obdobně jako v Ústí nad Labem) že města pozitivní integrační programy aplikují zejména v místech, která zařadí do svých integračních plánů rozvoje města. V daleko menších míře pak na územích, jež do území těchto plánů nespadají, kde se často soustředí pouze na monitoring situace, redukci rizik či represivně laděnou politiku. Přitom například nabídka aktivit pro děti a mládež ze sociálně vyloučených rodin je v případě této lokality zcela nedostatečná.

Jako rizikovou oblast vnímáme v rámci města Mostu zejména oblast takzvaných Sedmistovek, kde dochází jednak ke kumulaci sociálně vyloučených rodin, ale zároveň i potenciálnímu šíření pravicového extrémismu. Tato část města se také v rámci integračních politik jeví jako do zančné míry opomíjená. Kapacitu služeb zejména pro děti a mládež ze sociálně vyloučených rodin považujeme za nedostatečnou. Naopak jako nespornou příležitost vnímáme existenci integrovaného plánu rozvoje města, který je zaměřen na lokalitu v městské části Stovky a na sídlišti Chanov (v případě tohoto sídliště i zde realizovaný projekt ministerstva vnitra „Úsvit“). Příložitostí pro integrační politiky ve městě je lepší provázanost služeb a opatření v celém pásmu Stovky-Chanov-Obrnice. Jako výhody v Mostu v současnoti vnímáme relativně příznivý postoj vedení města k řešení sociálně vyloučených lokalit, existenci a postoj střední školy ve Velebudicích, která již v minulosti realizovala programy usilující o návrat předčasně vypadnutých ze systému vzdělávání zpět do škol a poměrně dobře spolupracuje s mítní základní školou praktickou. Další výhodou je minimálně ve Stovkách a v Chanově existence nestátních služeb pro osoby ohrožené sociálním vyloučením. Kladně je například hodnocena nabídka rekavlifikací v Romském domě kultury, byť i v tomto případě by bylo vhodné zajistit jejich lepší návaznost na otevřený trh práce. Nespornou slabinou je zejména situace na pracovním trhu. Obdobně jako v Ústí je i v městě Most poddimenzovám počet terénních sociálních pracovníků.

Cheb

Podle hrubého odhadu žije dnes ve městě Cheb okolo 2 500 Romů, 90 procent z nich tvoří slovenští Romové, osm procent maďarští Romové a dvě procenta olašští Romové. Z hlediska národnostního složení patří Cheb k oblastem s největším podílem osob s německou národností a zároveň se řadí k oblastem s nejvíce různorodou národnostní strukturou. Významnou národnostní menšinou na Chebsku jsou Vietnamci, kteří zde žijí zhruba od osmdesátých let

dvacátého století. Podle Sčítání lidu, domů a bytů z roku 2001 tvořili Vietnamci 4,52 procenta obyvatel, jiný zdroj uvádí desetiprocentní podíl Vietnamců na skladbě obyvatel města a neoficiální odhady hovoří až o 6000 až 7 000 Vietnamcích žijících na území Chebu. Vietnamští podnikatelé provozují mimo tržnic také restaurace, občerstvení, potraviny, trafiky, herny a bary. Vietnamské tržnice i turistické služby města často využívají návštěvníci přijíždějící z Německa. Sousedství s Německem se odráží i v podobě mezinárodní spolupráce různých institucí i v ekonomických aktivitách společností a jednotlivců. Vedle počtu a struktury obyvatel také přináší cizí prvek v rámci města i jeho poloha (tj. relativní blízkost s Německem), která vede k vytvoření specifického typu příhraniční ekonomiky (jak v legální, tak v nelegální sféře). Problémy soužití různých národnostních skupin se projevují zejména na sídlišti Zlatý vrch. V souvislosti s touto částí Chebu jsou často zmiňovány z hlediska občanského soužití jako problematické jak vietnamské, tak romské rodiny. Tato situaci se doráží i v percepci občanů, kteří považují příliv cizinců jako velmi naléhavý problém pro toto město.

Romové žijí v Chebu převážně rozptýleně po celém městě – v centru i na okraji. O romské sociálně vyloučené lokalitě lze mluvit v případě osob žijících v několika bytových domech v **ulici Wolkerova**. Sociálně vyloučení žijí i na mnoha jiných místech ve městě. V současnosti existují odůvodněné obavy, že ke vzniku nové vyloučené lokality může dojít v části **sídliště Zlatý Vrch**.

Lokalita v **ulici Wolkerova** se nachází v blízkosti kolejí necelý kilometr od vlakového a autobusového nádraží. V oblasti se vyskytuje kriminalita. Policisté zmiňují zejména majetkovou trestnou činnost a výchovné problémy s dětmi a mládeží. Ve větší míře se zde vyskytuje prostituce, prodej drog a drobné krádeže. Názory na období, kdy se bývalé podnikové bydlení začalo měnit na vyloučenou lokalitu, se mezi informátory liší. Jeden z názorů vnímá vznik vyloučené lokality jako nezamýšlený důsledek v současnosti již několikrát novelizované vyhlášky města Chebu č. 565/1996, která zakazovala prostituci v ulicích Chebu kromě části Wolkerovy ulice. Od té doby zde značně vzrostla kriminalita a téměř všichni původní obyvatelé se odstěhovali do jiných částí Chebu. Naopak se sem začaly stěhovat romské rodiny z jiných míst v Chebu či z celé ČR. Jiný informátor uvedl, že v této oblasti byla provozována prostituce v 90. letech ještě před výše uvedenou vyhláškou. Ať to bylo jakkoli, Romové se do této zóny stěhovali proto, protože klesl status lokality. Nikdo jiný zde o bydlení neměl zájem a romským rodinám se naopak jen velmi těžko dařilo získat byty v lukrativnějších lokalitách. Starousedlíci zhoršení podmínek pro bydlení spojují především s

privatizací domu, s jeho nevhodným užíváním novými obyvateli a se způsobem účtování poplatků spojených s bydlením, jež jim připadá nepřehledný.

Domy v ulici jsou evidentně ve špatném technickém stavu. V současnosti jsou obydleny zhruba jen z poloviny, žijí zde převážně Romové, zhruba 30 rodin. Majitel do nemovitosti postupně přestal investovat. Pro neplacení poplatků za spotřebu vody vodohospodářská společnost zastavila její dodávky. Celkový dluh za nájem, služby a penále odhaduje soukromý majitel na 20 milionů, z toho dluh za vodné a stočné tvoří zhruba jednu pětinu. Výše dluhů na nájemném se pohybuje v řádu 10 000 až 100 000 korun za domácnost (údaj za lokalitu Wolkerovy ulice). Dluhy vznikají i u obyvatel platících měsíční nájemné řádně v případě, že nárazové vyúčtování nedoplatků je příliš vysoké na to, aby ho domácnost zaplatila. Ohledně zadlužených domácností se majitel pokoušel zavádět různá opatření, jako např. měřiče a dávkovače vody, ale tato zařízení byla obyvateli ničena. Na straně zadlužených se objevovaly různé strategie vypořádávání se s danou situací, jako např. přepisování měřičů na další osoby v rodině, napojování se na elektřinu u sousedů nebo ve společných prostorách domu či stěhování osob do jednoho bytu za účelem zvýšení příjmu. Soukromý majitel domů ve Wolkerově ulici v současnosti spolupracuje s pracovní skupinou lokálního partnerství, která se mimo jiné věnuje i návrhu vytvořit síť interaktivní palety bydlení, tzv. prostupné bydlení, v rámci něhož by došlo k diferenciaci bytů a vzniku databáze bytů, klientů a vlastníků s cílem klienty účinně motivovat, kontrolovat a případně sankcionovat.

Panelové sídliště **Zlatý vrch** se nachází ve svahu nad řekou Ohří, mezi železnicí a silnicí. Vizuálně se lokalita neodlišuje od běžných sídlišť. Domy pocházejí z konce 80. let, většina byla zprivatizována. Město zde vlastní okolo 200 bytů z celkového počtu přesahujícího 1 300. Romové zde žijí zhruba v 60 bytech. Nedostavěné domy v ulici K Viaduktu město odkoupilo a za pomoci získané dotace v druhé polovině 90. let dostavělo s podmínkou, že se po dobu 20 let nebudou byty privatizovat. V blízké době má dojít k revitalizaci tohoto sídliště v rámci projektu integrovaného plánu rozvoje města. V některých místech Zlatého Vrchu tvoří až čtvrtinu obyvatel domů Vietnamci, kteří koupili privatizované byty. Romské rodiny se přistěhovaly z Wolkerovy ulice a stěhování Romů do této oblasti pozvolna pokračuje. Byť policisté dosud nezaznamenali vyšší intenzitu trestné činnosti na sídlišti, považují Zlatý Vrch (zejména ulici K Viaduktu, kde bydlí sociálně vyloučení romští obyvatelé) za „časovanou bombu“. Obyvatelé sídliště si ale stěžují na drobnou kriminalitu. Pro výběr této oblasti pro integrovaný plán rozvoje města hovořily zejména tyto tři důvody: na sídlišti Zlatý vrch byly z celkového počtu 60 bytových domů regenerovány pouze čtyři; kvalita veřejných prostranství

není také příliš vysoká a změny sociální struktury obyvatel – nepříznivý demografický vývoj a migrace vietnamských[19] a romských rodin do sídliště.

V porovnání s jinými zkoumanými lokalitami je v Chebu větší hustota výskytu **hracích automatů**. Relativně bohatší je i **drogová scéna** a s vyšší měrou se vyskytuje i **prostituce**. Na obou formách nelegálního podnikání participují příslušníci jak romských, tak vietnamských komunit. Nejčastěji užívanou drogou je kromě marihuanových drog pervitin, který uživatelé nabývají buďto distribucí, nebo v malých skupinách díky známosti s vařičem pervitinu. Celkově v regionu nově nabývá na četnosti užívání marihuanových drog. Věk uživatelů poklesl na 11-12 let. Na rozdíl od předchozích generací si drogy nepěstují, ale kupují, pravděpodobně u konkrétních Vietnamců. V posledním roce bylo na Chebsku a v okolí policisty zajištěno několik hydroponních velkopěstíren.[20] V případě prostituce byl jako specifický rys Romek zmíněn problém „klanovosti" prostituce, kdy se prostituci věnují ženy z romských rodin a muži jsou jejich „pasáky". Prostřednictvím několika vyhlášek se vedení města pokoušelo prostituci ve městě omezit vytyčením lokalit, kde je prostituce narozdíl od zbytku města zakázaná. Nadále však prostitutky nabízejí své služby i na nepovolených místech. Novým mechanismem postihujícím prostituci má být fotografování zákazníků a jejich následné předvolání pro poskytnutí svědectví. Jako další specifikum bylo informátory zaznamenáno i žebrání v blízkosti hypermarketů a účelové uznání otcovství vůči vietnamským dětem jako specifický zdroj příjmu (byť se tak děje podle informátorů spíše výjimečně).

Nejvíce rizikovou oblastí města Cheb je Wolkerova ulice, z ní se však řada obyvatel stěhuje do jiných oblastí – například sídliště Zlatý vrch. Specifikem Chebu je relativně vyšší napojení sociálního vyloučení na nelagální způsoby obživy – prostituce, kriminalita i distribuce drog (s distrubíc pak souvisí i vyšší míra užívání drog mezi sociálně vyloučenými). V rámci uvedených způsobů obživy dochází k propojování sociálně vyloučených ze skupinami příchozích z Vietnamu, což muže způsobit další interetnické napětí mezi příslušníky měnšin a takzvanou většinovou společností. Jako příležitost vnímámě obdobně jako v předchozích dvou městech existenci integrovaného plánu rozvoje města. Pozitivem také je ochota soukromého majitele domů ve Wolkerově ulici zapojovat se do práce lokálního

[19] Vietnamská komunita se hlavně díky svému podezření z nelegálních ekonomických aktivit zařadila k atributům, které jsou v lokalitě Zlatý vrch i v celém městě Chebu vnímány jako problémové (viz Dokument IPRM – Zlatý vrch).
[20] Pokud informátoři nebo zprávy z tisku mluví na Chebsku o majitelích velkopěstíren, jedná se o Vietnamce. Velkopěstírny při policejním zajištění obsahovaly 300-1500 sazenic rostlin.

partnerství. Za výhodu města Cheb považujeme poměrně dobré provázání nestátních neziskových organizací, orgánů státní správy i samosprávy a policistů (například na půdě multidisciplinárního týmu Eger). Další výhodou jsou i kapacitní rezervy v zařízeních předškolního vzdělávní, což skýtá potenciál zapojit do něj více dětí ze sociálně vyloučených rodin. Za slabou stránku považujeme vedle existence specificky místně vázané kriminality i situaci na pracovním trhu, který je velmi úzce svázán s provozy německých firem. Vnějším limitujícím faktorem pro integrační politiky je i vysoký počet hracích automatů ne jednoho obyvatele.

Broumov

Podle odhadů žije v Broumově přibližně 800 osob.[21] První Romové podle pamětníků do města přišli již v roce 1946 ze Slovenska. V této době šlo podle některých pamětníků přibližně o pět romských rodin. Byly ubytovány v Dělnických domech, které na přelomu dvacátého století nechal vystavět továrník Schmidt pro své úředníky. V roce 1987 v tehdejším devítitisícovém městě žilo 492 obyvatel „cikánského původu“, z nichž 29 jich zde pobývalo jen přechodně. Vedle Polákových domů místní Romové žijí a jsou jim nabízeny byty v nově osídlených domech v ulicích Tyršova, Na Příkopech, Soukenická a v Polákových domech.

Řada specifik Broumova vyplývá z faktu, že jde o středně velké město, které na rozdíl od Chebu netrápí specifické jevy jako je prostituce či drogová kriminalita. Ve městě žije již hodně tzv. smíšených rodin, kdy spolu žijí romští a neromští občané města. Mezi některými romskými a neromskými obyvateli funguje spolupráce na různých úrovních. Na druhou stranu jsme v rámci výzkumu zaznamenali i určitou nedůvěru vůči Romům, která někdy ústí v rasové vidění, posuzování, odsuzování a vydělování těchto obyvatel města. Tato vzájemná nedůvěra se ale neprojevuje u všech obyvatel Broumova. Například romští občané nejsou pouštěni pod záminkou „soukromé akce“ na místní diskotéky.

V Broumově je několik míst, ve kterých bydlí Romové. **Čtyři hlavní ulice jsou označovány za „sociálně vylučované“ či „sociálním vyloučením ohrožené lokality“**. **Nejde však o jasně ohraničená a od jiné zástavby oddělená místa**. Jedná se o jednotlivé

[21] Relevanci odhadu místních expertů potvrdila i naše vlastní kalkulace, kdy jsme počet Romů vypočetli na základě projekce počtu zjištěných školou povinných romských dětí do odhadované věkové struktury romské populace ze Sčítání lidu, domů a bytů v roce 2001. Na základě této extrapolace jsme dospěli k číslu 730, což vzhledem k možným odchylkám způsobeným tím, že školy počty svých romských žáků pouze odhadovaly, tak i možnou mírnou odlišností věkové struktury broumovské romské populace od romské populace republiky jako celku, potvrzuje odhad místních aktérů jako relevantní. Nicméně se domníváme, že 800 osob je spíše horní hranice počtu místních Romů.

domy v bezprostředním sousedství domů, ve kterých žijí neromští obyvatelé města.. Většinou jsou to nemovitosti v majetku města Broumova, v každé z nich působí domovník z řad nájemníků, tři z městských domů spravuje domovník zaměstnaný odborem správy majetku města. Jiné domy jsou ve vlastnictví soukromníků. Úředníci odkazují především ke třem ulicím a ke konkrétním domům v dolní, záplavové části města Broumova, a k dělnickým domkům na okraji města. Mimo tyto popsané domy je v Broumově přibližně dalších patnáct domů, ve kterých romští občané bydlí. Ty a jejich obyvatelé však nejsou úředníky považováni za tak „problematické“.

Úředníci stejně jako jiní aktéři, které jsme dotazovali v průběhu výzkumu, se shodovali, že romští obyvatelé města netvoří homogenní skupinu obyvatel. Stejně tak tvrdili, že ve městě není oblast, která by se dala označit za „sociálně vyloučenou lokalitu“. Podle nich jde spíše o jednotlivé a jen některé domy, ve kterých žijí romští občané v těsném sousedství s neromskými občany města. I přesto se oslovení úředníci shodují na několika městských částech či ulicích, ve kterých se častěji vyskytují problémy občanského soužití, zadlužení, vyšší nezaměstnanost atd. a kam oddělení správy majetku města umísťuje další romské občany. Dlouhodobé přidělování bytů romským občanům jen v některých, „problémovějších“ městských částech, označila většina lokálních úředních aktérů jako cílenou politiku, která má však nezamýšlené důsledky: segregaci romského obyvatelstva a ve výsledku zhoršené životní situace a šance Romů na sociální mobilitu, stejně jako zhoršování vztahů romských a neromských obyvatel města. Nevyhnutelností odbor správy majetku města legitimizuje svou praxi přidělování bytů převážně romským občanům do výše popsaných oblastí. Poukazuje na skutečnost, že má omezené možnosti, v jakých domech a lokalitách byty žadatelům přidělí z důvodu ekonomického i z důvodu zmírňování sociálních pnutí mezi sousedy.

Ve městě je několik zájmových spolků a organizací, které se zabývají různě starou populací. Nejsou zde však organizace, které by se systematicky zaměřovaly na skupinu mladistvých, případně mladistvých s různými typy závislostí (gambling, alkohol, drogy). Policie se při svém šetření setkává s přibližně třiceti procenty všech v Broumově žijících Romů, kteří se dopouštějí různé trestné činnosti. V jádru jde přibližně o deset romských delikventních rodin (asi 20-30 nukleárních rodin). Podle městského i státního policisty páchají převážně o drobné krádeže a přestupky. Mezi mladistvými je rozšířené užívání alkoholu, měkkých drog, léků, čichání toluenu.

Pro Broumov je typická neexistence jedné velké sociálně vyloučené lokality. Vzhledem k velikosti města i faktu, že město nečelí takovým problémům z kriminalním chováním či drogovou scéna jako výše zmíněný Cheb, jsou konkrétní sociálně vyloučené rodiny více viditelné. Za rizikový faktor vnímáme tendenci k přidělování bytů sociálně vyloučeným obyvatelům v problémovějších částech městech. Další limitujícím faktorem je nízký počet volných pracovních míst a nutnost dojížďky za středním vzděláním. Poddimenzována je i množství osob věnujících se terénní sociální práci. Za určitou výhodu lze považovat existenci romského sdružení, které spoluorganizuje přípravný ročník a volnočasové aktivity pro děti. Příležitostí pro lokální partnerství může být iniciování vytvoření strategie prevence kriminality či koncepce sociálního bydlení.

Šluknovsko

Šluknovský výběžek je nejseverněji položeným regionem v Čechách, ze všech stran obehnaný Německem. Je to region s jednou z **nejvyšších měr nezaměstnanosti**, **nejnižším podílem vysokoškolsky vzdělaného obyvatelstva**, oblast **extrémně ateistická** a s **vysokou mírou rozvodovosti**. Podle zprávy „Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti“ z roku 2006 (GAC 2006) bylo na Šluknovsku identifikováno 12 sociálně vyloučených či sociálním vyloučením ohrožených lokalit – tři ve Šluknově, čtyři v Jiříkově, tři ve Varnsdorfu, jedna v Krásné Lípě a jedna v Česká Kamenici. Odhadem v nich žilo mezi 379 až 625 obyvateli. Výzkum uskutečnil pouze v obcích, které působí v lokálním partnerství: Česká Kamenice, Krásná Lípa, Varnsdorf, Rumburk a v malých obcích Chřibská a Jiřetín pod Jedlovou. Přestože obec Jiříkov v lokálním partnerství v době výzkumu nepůsobil, svým sousedství s dalšími obcemi a existencí sociálně vyloučených lokalit je i ona součástí procesů strukturujících sociální vyloučení na Šluknovsku. Navíc se stane členem lokálního partnerství v březnu 2010.

Sociálně vyloučené lokality ve městech Šluknovského výběžku mají své specifikum v prostorové blízkosti majoritnímu obyvatelstvu a v tom, že se ostatní obyvatelstvo potýká se stejnými problémy jako obyvatelé sociálně vyloučených lokalit: dlouhodobá nezaměstnanost (celkově nad deset procent), příjem tvořený především ze sociálních dávek, převažující nízké vzdělání a nízký zájem ze strany rodičů o vzdělání dětí či špatná bytová situace. Dalším problémem regionu je, mimo jiné, migrace „problémových“ rodin z jiných částí republiky či ze Slovenska. Tato migrace probíhá buď dobrovolně z důvodu levného nákupu nemovitostí

nebo „návštěvy“ rodiny, či nedobrovolně přestěhováním z jiných míst nebo měst České republiky iniciované novým majitelem původního lukrativnějšího bytu nebo domu.

Celkový počet Romů v **České Kamenici** se pohybuje mezi 390 až 440 z celkového počtu 5539 obyvatel, problém s evidencí je zapříčiněn nehlášenými nově příchozími mladými lidmi ze Slovenska nebo z okolních vesnic. Lokality v České Kamenici se nacházejí maximálně 5 až 10 minut chůze od centra města, resp. náměstí. V současné době žije v **Krásné Lípě** asi 460 Romů sídlících v největších koncentracích na ulicích Varnsdorfská, Pražská, Elišky Krásnohorské, Kyjovská, Frindova. Domy obývané Romy jsou ve městě rozmístěny paprskovitě mezi domy obývanými „majoritní společností“. Byty zde patří městu i soukromým vlastníkům, zběžným pohledem jsou domy na výše jmenovaných ulicích většinou oprýskané, uvnitř poškozené, někdy mají rozbitá okna. Ve městě **Rumburk** aktéři identifikují jen minimum lokalit, bydlí v nich vzhledem k celkovému počtu Romů ve městě asi 20 procent Romů, neboť opravdu „problematičtí“ Romové se neustále stěhují. Další bydlí rozptýleně v různých ulicích. Odhady jejich celkového počtu jsou podle samotných respondentů nepříliš přesné a pohybují se v rozmezí 500 až 600 Romů žijících ve městě Rumburk. Ve městě **Varnsdorf** podle odhadu lokálních aktérů žije přibližně 360 lidí označitelných za Romy. Romové ve Varnsdorfu se dají rozdělit na tři skupiny podle délky pobytu ve městě. První skupinu tvoří Romové, kteří se zde narodili, druhá skupina se narodila jinde, ale žijí ve Varnsdorfu delší dobu, a třetí skupinu tvoří Romové, kteří se přestěhovávají v poslední době zejména z velkých českých měst. S touto třetí skupinou je podle zástupců města nesnadné jednání, jsou označování jako „nepřizpůsobiví“ a obyvatelé si stěžují na jejich agresivitu (skupinky mladých Romů, kteří napadají ostatní obyvatele města; pocházejí údajně převážně z nově přistěhovalých). V **malých obcích zkoumaného regionu** (Rybniště, Chřibská a Jiřetín pod Jedlovou) tvoří Romové přibližně desetinu místních obyvatel. Problémy jsou zde spojeny zejména s vandalismem, nezaměstnaností a sousedským soužitím. V řadě případů jde o jednotlivé „problémové“ rodiny či jedince.

Podobně jako v jiných zkoumaných terénech i na Šluknovsku je problém s počtem a alokací obecních bytů. Tento problém je navíc ještě umocněn menší velikostí sídel. Města si nechávala byty podle různých kritérií: Česká Kamenice si ve svém fondu ponechala byty menších rozměrů, což je problematické například při potřebě poskytnutí bydlení v případě rodin s dětmi; Krásná Lípa pouze některé domy v centru, v Rumburku se prodávaly výhradně celé domy. Nicméně například ve Varnsdorfu fungují dvě městské ubytovny.

Vzhledem k nízké nabídce pracovních míst je v romských lokalit v regionu i v rámci zkoumaných lokalit velmi vysoká nezaměstnanost. Podle odhadů expertů je nezaměstnanost mezi Romy ve zkoumaných obcích a městech mezi 90 až 95 procenty. Nízká zaměstnanost v regionu je spojována nejen s již zmiňovanou nízkou vzdělaností a kvalifikovaností, ale také s nízkou dopravní dostupností, která snižuje tendence investovat do rozvoje průmyslu v regionu.

Za specifické trestné činy či přestupky v regionu pak lze považovat rozebírání neobydlených a nehlídaných objektů kvůli ve sběrnách zpeněžitelným kovům. Rozebírání se neomezuje pouze na neobydlené objekty zkrachovalých továren, ale pachatelé často kradou přímo v chatách a na zahradách ostatních obyvatel měst. Tento specifický druh trestné činnosti pak souvisí s charakteristikou regionu, Šluknovsko je totiž rekreační oblastí děčínského okresu.

V oblasti sociálních služeb pro celé Šluknovsko probíhá tvorba Plánu rozvoje sociálních služeb pro Šluknovský výběžek v období 2009-2013, který navazuje na Komunitní plán ve Šluknovském výběžku, který byl vytvořen v roce 2004. S komunitním plánováním je personálně i místně provázána činnost Lokálního partnerství Agentury pro sociální začleňování v romských lokalitách, což považujeme za pozitivní příklad dobré praxe, jak vzájemně provazovat plánování sociálních služeb na jednom území. Provázanost subjektů působících v rámci neziskového sektoru lze považovat jako za jednu z výrazně silných stránek regionu.

Za nejvíce limitující faktor integračních politik na Šluknovsku lze považovat nabídku pracovních míst a nutnost jezdit za prací. Specifikem je i kriminalita vázaná na chatové a rekreační oblasti. Za určité specifikum tohoto regionu považujeme strukturální charakteristiky celkové populace regionu – celkovou vysokou nezaměstnanost, nízký podíl vysokoškoláků či vysoká míra rozvodovosti. Podobně jako jinde je i zde problém z nedostatečným počtem, eventuálně nevhodnou alokací, obecních bytů. Naopak za výhodu a potenciální příležitost považujeme absorbční kapacitu v regionu působících neziskových organizací a jejich dobrou provázanost. Obdobně jako jinde i na Šluknovsku je poddimenzován počet terénních sociálních pracovníků. Chybí zde i odborné právní protidluhévé poradenství.

6. Struktura obyvatel sociálně vyloučených lokalit

Rozdělení na starousedlíky a nově příchozí používají samotní obyvatelé lokalit, státní správa i policie. Toto rozdělení nemusí nutně odpovídat době příchodu do lokality, může se zakládat také na příslušnosti k rodině, která k jedné z těchto skupin patří. Nově příchozí jsou velmi často zmíněnými aktéry charakterizováni jako ti neznámí, se kterými jsou problémy.[22] Tyto osoby přišly většinou v devadesátých letech (často se přistěhovaly do lokality z lukrativnějších částí republiky prostřednictvím realitních společností).

V každé lokalitě také najdeme takzvaně lepší a horší rodiny – v tomto směru se ukazuje význam v úvodu zmiňované relativity sociálního vyloučení. Hodnocení „dobré“ a „špatné“ rodiny se u jednotlivých aktérů liší – pro některé z obyvatel lokality je dobrou rodinou taková, která má moc či peníze, pro školu taková rodina, kde rodiče dochází na třídní schůzky a připravují děti do školy, pro sociální pracovníky rodiny, které s nimi spolupracují. Respondenti se však shodují, že ve všech lokalitách je určité procento těch, kteří by již dnes zvládli začlenění do běžné „majoritní společnosti“.

Jak upozornila řada respondentů, rodin, které se podílejí na trestné činnosti a představují pro „majoritní společnost“ reálné nebezpečí, žije v sociálně vyloučených lokalitách jen zlomek. Lokální aktéři je znají a policie je dlouhodobě sleduje. Odhady se pohybují od pěti do 30 procent. Zbytek obyvatel zásadní problémy „majoritě“ nezpůsobuje a v zásadě řeší především problémy, které jim způsobuje situace, ve které žijí.

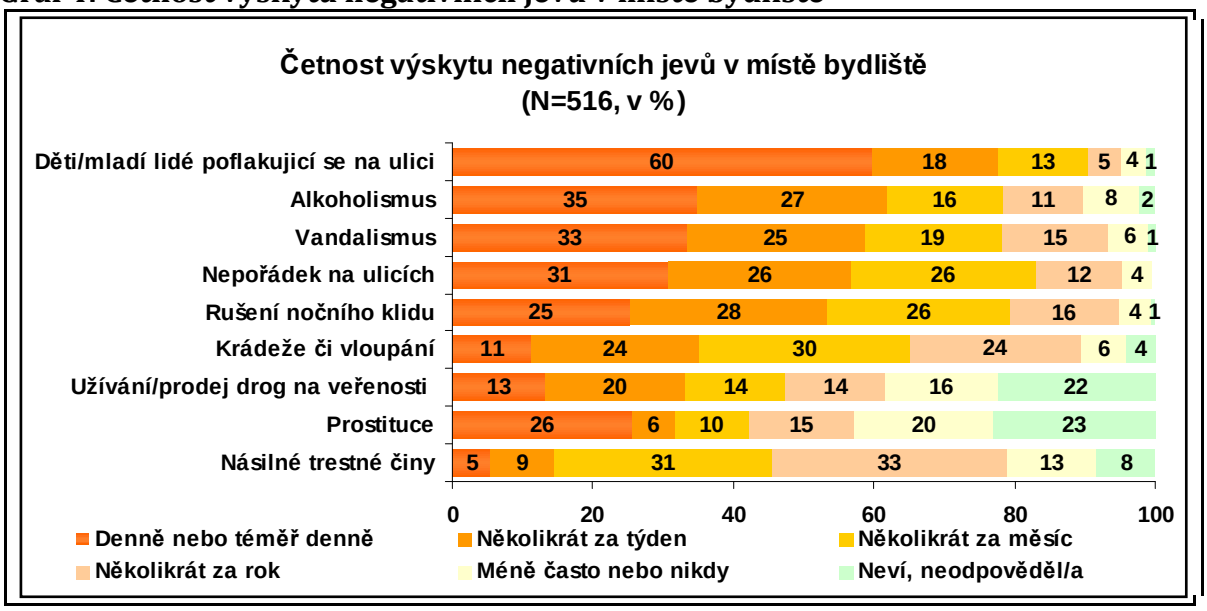
7. Problematika soužití s „majoritní společností“

Jako nejčastější problém soužití s „majoritním obyvatelstvem“ je obyvateli měst ve všech sledovaných regionech vnímáno **poflakování se dětí a mladých lidí po ulici** – několikrát za týden nebo častěji ho pozoruje téměř osm z deseti (78 procent) obyvatel. **Alkoholismus a vandalismus** zpozoruje ve svém okolí několikrát týdně a častěji více než polovina rezidentů (62 procent, respektive 58 procent). Mezi časté jevy patří i nepořádek na ulicích a rušení nočního klidu.

[22] Tento názor odkazuje pouze k lokálnímu diskursu, který je veden v jednotlivých lokalitách, a nemusí nutné odrážet skutečný stav. Hranice mezi „našimi“ Romy (rozumějme Romy, kteří ve zkoumaných městech žili dlouho, zvykli si na „majoritní společnost“ a „majoritní společnost“ na ně) může existovat pouze v rétorické rovině. Tato rétorika odpovídá skutečnosti, že v paměti řady aktérů figurují vztahy mezi Romy a „majoritní společností“ před rokem 1989 jako výrazně méně problematické.

Děti a mladí lidé poflakující se po ulicích jsou podle dotázaných občanů běžným jevem zejména v Krásné Lípě, Varnsdorfu a Chebu. Alkoholismus a vandalismus je jako velmi častý jev uváděn obyvateli Varnsdorfu, Chebu a Broumova. Krádeže a vloupání indikují nejčastěji obyvatelé Broumova a Krásné Lípy. Prostituce je často pozorována hlavně obyvateli Varnsdorfu a Chebu. Užívání drog jako velmi častý jev deklarují zejména obyvatelé Chebu. Násilné trestné činy jsou častým jevem zejména v Krásné Lípě, Broumově a Chebu.

Graf 4: Četnost výskytu negativních jevů v místě bydliště

Zdrojem konfliktů mezi příslušníky „majoritní společnosti“ a sociálně vyloučeným romským obyvatelstvem velmi často není existence kriminality či nějaké bezprostřední bezpečnostní riziko, ale zejména každodenní interakce. Dobrým příkladem tohoto fenoménu je otevřený dopis psaný domkáři žijícími v blízkosti lokality Nový Svět v Ústí nad Labem. V květnu 2009 se místní domkáři obrátili dopisem na ministra pro lidská práva Michaela Kocába. Mluvčí domkářů Jaroslav Kopecký v něm píše:

> *„Hluk, špína, nepořádek, vulgarita. Některé ulice se velmi často mění na dětská hřiště. Kopání míčem do kolemjdoucích je běžné. Projít bez úhony jde jen velmi těžko. Při vyslovení žádosti o uvolnění cesty následuje sprška těch nejsprostších nadávek. Pro lidi starší v důchodovém věku je toto velmi stresující a způsobuje to psychické problémy. Přichází teplé počasí a s ním život lidí na ulicích. Stojí, posedávají, klábosí. Je jim úplně jedno, že na vozovce potřebujeme jezdit auty či na chodníku bez omezení projít.“*

V dopise se neobjevuje stížnost na kriminalitu romských spoluobčanů a s výjimkou kopání míče do kolemjdoucích ani na žádné bezprostřední fyzické násilí. Jádrem stížnosti je nekompatibilita životních stylů spojená s obýváním společného veřejného prostoru. Problémem, který domkáři akcentují, není dramatický střet dvou skupin, ale spíše každodenní rutinní život, kdy jedna ze skupin „dráždí pouhou svou přítomností" druhou, která ji pociťuje jako vetřelce do prostoru svých rutinních aktivit.[23]

8. Sociální lokality jako součásti širších celků

Zkoumané sociálně vyloučené lokality nalézající se v městských celcích nefungují zcela samostatně, ale jsou součástí **provázaných celků**. Příkladem může být situace v Ústí nad Labem, kde Nové Předlice přitahují sociálně vyloučené z ostatních ústeckých lokalit. Předlická lokalita je také úzce provázána se sociálně vyloučenými obyvateli sousedních Trmic, kam chodí děti z Předlic na základní školu. Dalším příkladem provázanosti je i existence migračního pásma Stovky-Chanov-Obrnice v Mostě, či vztah mezi stěhováním z Wolkerovy ulice a sídlištěm Zlatý vrch v Chebu. V případě Broumova a Šluknova lze jen těžko hovořit o jednotlivých sociálně izolovaných vyloučených lokalitách.

Doporučujeme vedle sociálně vyloučených lokalit upřít pozornost i k větším celkům a sledovat vztahy mezi nimi. Tyto větší celky – sociálně prostorové formace – považujeme za prospěšné definovat na základě v nich probíhajících interakcí či mobility jednotlivých osob. V řadě případů (například Ústí nad Labem či Most) přesahují hranice vymezené obvody obcí. Situaci v Předlicích lze jen těžko komplexně zlepšovat, když do plánů nebude zapojena i trmická škola. Součástí problémů mosteckého Chanova jsou s ním spojené sousední Obrnice.

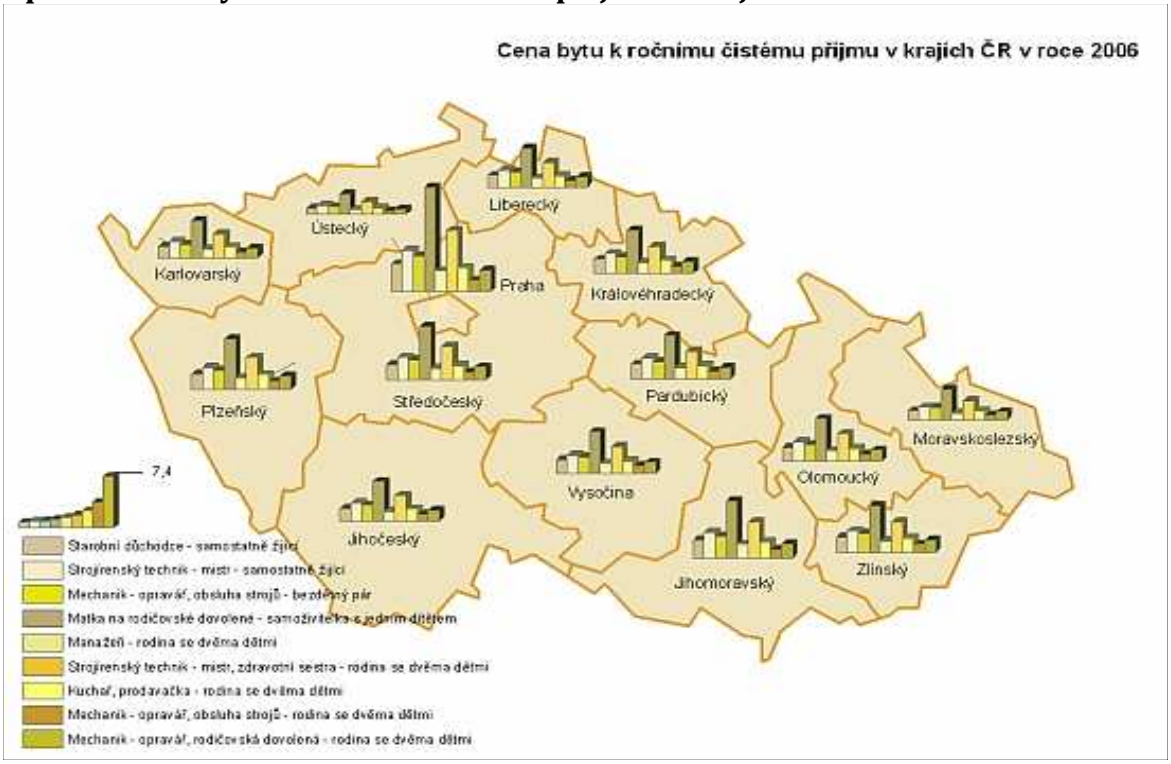
9. Bydlení

Po dvou dekádách polistopadového vývoje jsou ve většině ze zkoumaných míst ceny bytů několikrát nižší než v jiných, úspěšnějších regionech (především Středočeském kraji a Praze) a podobné jsou i ceny nájmů. V Ústeckém kraji patří bydlení k nejlevnějším v celé republice.

[23] Tento fenomén může v řadě případů ze strany „majority" vyústit do podoby radikálnějšího jednání než je pouhé napsání dopisu. Nejedná se však o české specifikum, neboť podobně například Clark a Rice (2009) popisují problémy se soužitím s romskými imigranty na předměstí irského Belfastu. Tito autoři upozorňují, že zdrojem konfliktů byla v tomto případě z pohledu místních především přítomnost cizorodého prvku, který již pouze z tohoto titulu dráždil. Místní komunity se totiž jen těžko adaptovaly na projevy pozdně moderního kapitalismu, což vyústilo ve vysokou nezaměstnanost, nedostatečnou kvalitu bydlení a pocit, že jejich problémům se politická reprezentace nevěnuje. Násilné akty místní komunity proti nově přišedším imigrantům tak lze mj. charakterizovat jako reakci osob, které jsou a/nebo se cítí ohroženi důsledky stávajícího ekonomicko-politického sytému, proti jeho jiným obětem.

Zejména lokality v městech v Ústeckém kraji jsou proto často cílem „přirozeného“ sestěhování společensky méně úspěšných skupin, tvořených z velké části dlouhodobě nezaměstnanými Romy. Regionální disparity v bydlení v celé České republice ukazuje následující mapka:

Mapka 2: Cena bytu k ročnímu čistému příjmu v krajích ČR v roce 2006

Zdroj: Projekt Regionální disparity v dostupnosti bydlení, jejich socioekonomické důsledky a návrhy opatření na snížení regionálních disparit[24]

Situace na poli bytové politiky je do značné ovlivněna procesem **privatizace bytového fondu** od devadesátých let. Ústí nad Labem je jedním z velkých měst ČR, kde privatizace bytů postupovala nejrychleji. Podle údajů Ústavu územního rozvoje zůstala ze sta procent bytů v obecním vlastnictví v roce 1991 jen tři procenta v roce 2008 – pro porovnání průměrná hodnota ve městech nad 50.000 obyvatel bylo 22 procent. Město Most nevlastní v lokalitě Stovek a Sedmistovek již žádné bytové prostory. Jediné, co v majetku města zbylo, je sídliště Chanov. Rovněž v Chebu je většina původně 7 000 městských bytů v současnosti již privatizovaná, město vlastní zhruba 1 700 bytů a nadále jejich privatizace probíhá. Město Broumov v současné době vlastní 589 bytů, v porovnání s rokem 2005 se jejich počet snížil o 159. Privatizace původně městského fondu se uskutečnila i ve všech městech na Šluknovsku.

[24] http://www.disparity.cz/index.asp?menu=726&record=4125

Vliv privatizace je možné vysledovat na kontrastu dvou největších lokalit, které byly do výzkumu zahrnuty – Chanova v Mostu a Předlic v Ústí nad Labem. V případě Chanova si bytový fond ponechalo ve vlastnictví město, a má tak mnohem větší možnosti ovlivňovat podobu sídliště. V současnosti jsou pro Chanov připraveny dva projekty řešící úroveň a stav bydlení, z nichž jeden je součástí dlouhodobého investičního projektu **Integrovaný plán rozvoje města Demos**. Jde především o rekonstrukci společných prostor včetně technologických rozvodů a snížení energetické náročnosti budov (výměna střechy, zateplení fasády, výměna oken a dveří) a o rekonstrukci interiéru bytových jednotek. Ve vybraném panelovém domě vznikne tzv. sociální bydlení. Integrovaný plán také předpokládá vznik pilotní „zóny specifického bydlení". Půjde o výstavbu přízemních malých nízkoenergetických domů s malometrážními byty. Naopak na situaci v Nových Předlicích, kde jsou byty v majetku soukromých osob, má město jen minimální vliv. Přestože o Předlicích rovněž město uvažovalo jako o jednom z kandidátů na zónu pro integrovaný plán rozvoje města, vybráno bylo sídliště Mojžíř. Pro nevybrání Předlic hovořila zejména *velmi komplikovaná a nestabilní vlastnická struktura, která by mohla ohrozit realizaci IPRM jako takového.*[25] Za současných vlastnických podmínek byl projekt v Předlicích vyhodnocen jako nerealizovatelný.[26]

Bylo by však chybou domnívat se, že bariérou integrace na poli bydlení je samotný fakt, že domy, v nichž sociálně vyloučení žijí, mají soukromého majitele. Skutečnou brzdou v Předlicích je zejména velmi složitá, propletená a rychle se měnící struktura vlastníků. Příklad v Chebu, kde majitel domů ve Wolkerově ulici dochází na schůze Lokálního partnerství, se kterým spolupracuje, ukazuje, že existence soukromého majitele sama o sobě být překážkou nemusí. Pracovní skupina místního Lokálního partnerství věnující se bydlení, které se účastní i tento soukromý majitel, navrhuje například vytvořit síť interaktivní palety bydlení, **tzv. prostupné bydlení**, v rámci něhož by došlo k diferenciaci bytů a vzniku databáze bytů, klientů a vlastníků s cílem klienty účinně motivovat, sankcionovat, kontrolovat. Na druhou stranu samotná existence soukromého vlastníka byla i v tomto případě důvodem pro nevybrání Wolkerovy ulice jako zóny integrovaného plánu rozvoje města.

[25] Blíže viz zápis Zápis z 2. jednání Řídicího výboru IPRM IOP v Ústí nad Labem (30. 07. 2008)

[26] O nestabilitě vlastnických struktur v Předlicích svědčí i úvěrové podvody. Dům je „naoko" (bez provedení platby) prodán člověku v hmotné nouzi za částku několikanásobně převyšující skutečnou hodnotu domu. Tento člověk si potom na nemovitost ve svém majetku vezme úvěr, jehož výše se blíží fingované kupní ceně. Získané peníze odevzdá organizátorům podvodu a potom zmizí, aniž by úvěr začal splácet. Banka pak, v nejlepším případě, nemovitost exekuuje, její reálná cena je však mnohokrát nižší, než byl poskytnutý úvěr (Brož, Kintlová a Toušek 2007).

Z uvedeného je jasně patrné, že v současné chvíli jsou integrované plány rozvoje měst hlavní pozitivním nástrojem bytové politiky v lokalitách větších a středních měst. Podobně jako jiné nástroje i tyto plány v sobě nesou, vedle nepopiratelných benefitů, i jedno velké riziko. Pozitivní opatření měst se totiž mohou koncentrovat pouze do těchto míst. Na zóny mimo tyto plány by pak byla soustředěna pouze represivní politika, eventuálně politika pouhého zmírňování rizik. Integrační politiky by měly tuto potenciální disparitu obyvatel zohledňovat a anticipovat další možné migrační vlny sociálně vyloučených obyvatel směrem k zónám integrovaných plánů měst. Pro zvýšení šancí obyvatel sociálně vyloučených lokalit na zlepšení své bytové situace by bylo vhodné, aby jednotlivé městské části spravující svůj bytový fond vytvořily programy sociálního bydlení, popřípadě palety prostupného bydlení. Na celorepublikové úrovni pak určitou možnost ke koncepčnímu řešení bytové politiky a sociálního bydlení představuje závazek vlády připravit na základě analýzy potřebnosti výstavby nájemních bytů reálnou strategii výstavby nájemních bytů, rekonstrukcí a modernizací bytů pro seniory a nízko příjmové skupiny obyvatel s podporou ze strany státy, který je obsažen v Návrhu krátkodobých opatření pro východiska z krize a řešení jejích důsledků. Tento závazek mají plnit v průběhu roku 2010 ministerstva pro místní rozvoj a financí.

Problémem vyskytujícím se ve všech sledovaných lokalitách je malý počet platících obyvatel, kdy většina z nich hradí poplatky značně nepravidelně. Celkový **dluh za nájem**, služby a penále odhaduje například soukromý majitel Wolkerovy ulice v Chebu na 20 milionů korun, z toho dluh z neplacení vody tvoří zhruba jednu pětinu. V Chanově dluží asi 90 procent domácností. Velká část romských obyvatel dluží za byty v ústeckých městských částech Neštěmice i Střekov. V Broumově činí dluhy sociálně vyloučených domácností více než třetinu všech dluhů na nájemném. Vedle dluhů městu se samozřejmě objevují i dluhy za služby. Nejčastěji jsou tyto dluhy řešeny formou splátkových kalendářů, v omezené míře města přistupují k nastolení institutu zvláštního příjemce. Vzhledem k dluhům na vodné a stočné a netransparanci jejich vymáhání se domníváme, že je vhodné usilovat o zavedení vodoměrů přímo v sociálně vyloučených domácnostech (za zničený vodoměr v bytě pak nesou odpovědnost přímo osoby v domácnosti).

Opačnou stranou těchto dluhů jsou pak mnohdy až **nemravně vysoké nájmy**, které neodpovídají kvalitě nabízeného bydlení, od některých soukromých majitelů. Tento problém opět souvisí s neprůhlednou vlastnickou strukturou. Nájmy za byty v ústeckých Předlicích dosahují až 10 000,- Kč za byt 1+0 bez sociálního zařízení. Podle zveřejněných informací

Městského úřadu Ústí nad Labem – Střekov činí nájemné v místní ubytovně pro jednu osobu 4 750 korun měsíčně, pro dvě dospělé osoby 7 830 korun, pro dospělou osobu s dítětem 5 670 korun, se dvěma dětmi 6 335 korun. Podle statistiky Regionální disparity v dostupnosti bydlení vychází tržní nájemné ze čtyřiceti metrový byt v Ústí na měsíc 3560 korun. (Kadlecová M., Poledník M. a M. Hadlač 2009).

Celkově lze říci, že bytová problematika se stala jedním z nejvíce probíraných témat v rámci jednotlivých rozhovorů. Bydlení se také věnuje největší počet dokumentů. Často se stává nejen ze strany města, lokálních obyvatel, ale i ze strany sociálních odborů a jiných institucí klíčovým problémem. Bytů je omezený počet, je o ně mnoho zájemců, zároveň se stává bytová politika aktuálním tématem nejen na lokální úrovni, ale také v širším institucionálním rámci Agentury pro sociální začleňování či v rámci předvolebních kampaní. Na příkladu Broumova je pak vidět, že **důraz**, jaký se klade **na bytovou politiku města**, často zastiňuje práci sociálního odboru či organizací zajišťující sociální služby. Netvrdíme samozřejmě, že by šlo o problém, který by se týkal pouze tohoto města. Ba naopak. Pouze jsme na tomto případě ukázali fakt, o němž se domníváme, že má širší platnost. Také se domníváme, že tento fakt není výsledkem intencionálního jednání samospráv. Lokální aktéři pouze následují logiku vládních a krajských dokumentů a koneckonců i veřejný diskurs, který v posledních letech o problematice chudoby a sociálního vyloučení hovořil zejména v termínech segregace a de-segregace a spojoval tento problém primárně s oblastí bytovou s menším důrazem na problematiku zajištění sociálních služeb či zlepšení možností vzdělávání sociokulturně znevýhodněných žáků.

10. Trh práce a alternativní ekonomické aktivity

Jak bylo zmíněno v úvodní kapitole, je demografická struktura většiny zkoumaných regionů specifická tím, že průměrný věk obyvatel je nižší než v rámci celé ČR. Současně je pro ně ale charakteristická i nízká úroveň vzdělání. Tento stav je navíc spojen s velmi **vysokou nezaměstnaností**. Míra nezaměstnanosti byla v době konání výzkumu v Ústí nad Labem přes 12 procent, v Mostu se pohybovala okolo 15 procent, v Chebu byla téměř 11 procent, na Broumovsku osm procent, na Šluknovském výběžku téměř 15 procent. Největší skupinu uchazečů o zaměstnání obecně představují pomocní a nekvalifikovaní pracovníci, na druhou stranu největší poptávka byla po řemeslnících.

Vinou **hospodářské krize** se situace v řadě regionů nadále zhoršuje. V prvním pololetí roku 2009 zaznamenaly úřady práce nárůst podílu vyučených uchazečů a uchazečů se středoškolským vzděláním s maturitou, což zřejmě svědčí mimo jiné o tom, že právě tyto skupiny uchazečů se nejvíce podílely na nárůstu nezaměstnanosti. Důvodem může být skutečnost, že zaměstnavatelé v minulosti upřednostňovali na místa pro nekvalifikované pracovníky, která zanikala v důsledku hospodářské recese, osoby vyučené před lidmi se základním vzděláním. Skutečnost, že se na pracovním trhu zvýšil počet kvalifikovaných uchazečů o práce, kteří budou potenciálně ochotní nastoupit i na místa s vyžadovanou horší kvalifikací, situaci nekvalifikovaných uchazečů na trhu práce pochopitelně více komplikuje.

Míra nezaměstnanosti v sociálně vyloučených lokalitách je velmi vysoká. V Ústí nad Labem se odhady jednotlivých aktérů pohybují od 80 procent až po tvrzení, že takřka nikdo z lokality legálně napracuje a zaměstnání mají pouze výjimečné případy. V mosteckém Chanově nemají práci více než tři čtvrtiny tamních obyvatel. Podle odhadů sociálních pracovníků se nezaměstnanost týká 75 až 80 procent Romů žijících v Chebu. Odhadovaná míra nezaměstnanosti Romů v lokalitách na Šluknovsku se pohybuje mezi 90 až 95 procenty (výzkumníci se však setkávali s odhady kolem sta procent). Jistou výjimku představoval Broumov. Podle terénního pracovníka zde 70 procent romské populace tvoří takové rodiny, ve kterých má legální zaměstnání (sezónní práce nejen v místních podnicích, zednických firmách, ale i veřejně prospěšné práce) alespoň jeden člen z rodiny a ostatní jsou ti, jež práci nemají a využívají jiných způsobů přivýdělku (občasné „melouchy“, stavební a kopáčské práce pro vzdálenější i pro místní podniky či soukromé osoby, ale i sběr železného šrotu či občasné krádeže).

Romové dále tvoří výraznou část z těch, kteří se chodí **zaregistrovat na úřad práce hned po dokončení základního vzdělání**. Vznikne jim tak nárok na dávky životního minima. Místo vyučení tak maximálně absolvují pouze nějaký rekvalifikační program, přestože je rodičům na úřadech práce vysvětlováno, že tímto způsobem dítě získá pouze osvědčení a ne výuční list.

V Chanově například Dům romské kultury organizuje rekvalifikační kurzy přímo v sociálně vyloučené lokalitě. Nejlepší absolventy kurzů je možné umístit do tzv. pracovní skupiny, která pracuje na komerčních projektech nebo veřejně prospěšných pracích, které zajišťuje ÚP. Na volném pracovním trhu je problémem docházka do zaměstnání. Dům romské kultury se proto snaží získat prostředky na projekt „Doprovod do zaměstnání“.

Obyvatelé lokalit si vzhledem k malým šancím uplatnit se na otevřeném pracovním trhu proto vytvořili **alternativní zdroje obživy**. Často se jedná o tzv. práci na černo, kdy Romové vykonávají příležitostné, většinou manuální práce bez uzavřené smlouvy. Nejčastěji jde o pomocné práce ve stavebnictví. Největším problémem je nízká odměna za prováděné práce a často špatné zacházení ze strany zaměstnavatelů. Na druhou stranu tento druh příjmu představuje vítané přilepšení k sociálním dávkám. Pracovníci několika úřadů práce odhadují, že nelegálně pracuje kolem 70 procent registrovaných nezaměstnaných. Tato práce může mít podobu občasné brigády ale i dlouhodobého nepsaného kontraktu. Velmi často je tato činnost organizována na příbuzenské bázi – například otec bere s sebou své syny či další muže z příbuzenstva. Jde o malé skupinky, které za prací na stavbách vyjíždějí i mimo svá města. Partu většinou vede někdo z místních Romů, který se těší určité autoritě. Za jeden takový výjezd si účastník může vydělat kolem 500 korun. Zprostředkovatel a zároveň vedoucí party si vydělá samozřejmě více.

V lokalitách je rozšířen je rovněž sběr surovin. Tento způsob obživy se však stal méně atraktivní spolu s poklesem ceny surovin. V příhraničních lokalitách je také časté dovážení odložených věcí z Německa a obchodování s nimi.

Jako jedna z hlavní příčin vysoké nezaměstanosti byla v rámci výzkumu identifikována velice nízká vzdělanostní úroveň a kvalifikace Romů obecně. V následující kapitole se zaměříme na příčiny minimální úrovně vzdělanosti, to znamená na hlavní handicapy romských dětí z pohledu aktérů a na institucionální nástroje, které jsou využívány k jejich zmírňování.

11. Vzdělání

Obecným problémem je nízké procento romských dětí, které navštěvují **mateřské školy**. Přitom romské děti mají častěji než děti z „majoritních rodin“ problémy s vyjadřovacími schopnostmi, které v rodinách nebývají rozvíjeny, a nedostatečné hygienické návyky a návštěva mateřské školy by mohla tento handicap částečně odstranit. Tyto problémy se mateřské školy snaží řešit individuální prací s rodiči. V Ústí nad Labem romské děti ve větší míře navštěvují pouze mateřskou školu v Nových Předlicích, která je však etnicky homogenní a nedochází tam ke kontaktu s dětmi z „majoritní společnosti“. V Mostě tvoří Romové zhruba čtyři až pět procent ze všech dětí v mateřských školách. V Broumově zhruba pět procent. Na Šluknovsku tento podíl variuje od dvou procent do jedné osminy žáků v mateřince.

Pracovnice mateřských škol také zmiňují, že jejich zařízení navštěvují zejména děti z takzvaně lepších rodin.

Bariérou, kterou respondenti nejčastěji zmiňují, jsou **poplatky**, které je nutné hradit. Rodiny pobírající sociální příplatek mají obecně možnost platit pouze stravu (stravné většinou přesahuje 20 korun na den), školka je pro ně zdarma. Další bariérou je **obava romských matek**, že děti budou ve školce smutné. V jedné z chebských školek tak rodiče mají možnost zpočátku docházet na „zvykání" do školky s dítětem. Romové toho ale podle informací tamních učitelek většinou nevyužívají a spíše nechají děti doma. Specifickou bariérou je pak naplněnost mateřských škol v řadě míst, byť je třeba zdůraznit, že nízký počet romských dětí v mateřských školkách jsme zaznamenali i v místech, kde kapacity volné jsou.

Jako příklad zvyšování zájmu o mateřské školy můžeme uvést vliv terénní sociální práce a romského sdružení Čačipen v Krásné Lípě na Šluknovsku. Sdružení rozvíjí spolupráci hlavně s matkami malých dětí v **mateřském centru**, čímž se otevírá další možnost působit hlavně na rodiče, kterým je třeba ukazovat smysl vzdělávání dětí.

V řadě případů mateřské školy mají výrazný **integrační potenciál**. Integrační přínos má samozřejmě potkávání se romských žáků s příslušníky „majority". Například jedna z chebských školek organizuje projekt zaměřený na zdravý životní styl i zdravé sociální vztahy. Věnují se respektu k odlišnostem – kromě Romů chodí do tříd děti ruské, ukrajinské, vietnamské i sociálně slabé. Až třetina dětí pochází z národnostních menšin. Etnickým odlišnostem se pravidelně věnují, mluví o tradicích, náboženství. Děti jsou vyzvány, aby si k tématu přinesly např. knížky.

Několik ředitelek mateřských škol také upozornilo na problém **vzájemné konkurence mezi mateřskými školami a školami, které otevírají přípravné ročníky**. Školy dostávají za přípravné ročníky finance a jsou proto motivované tyto třídy zaplnit, často pak v těchto třídách končí nejenom děti ze sociálně slabého prostředí, ale i ty s odkladem. Může se pak stát, že děti, které přípravné ročníky skutečně potřebují, se sem nedostanou. Jedna z oslovených ředitelek se v souvislosti s tímto faktem domnívá, že by bylo vhodnější, aby přípravné ročníky existovaly při mateřských školách, protože mají víc vybavení a zkušeností s malými dětmi.

Problematika **základních škol** velmi úzce souvisí s prostorovým upořádáním sociálně-prostorových formací, v nichž se lokality nacházejí. V tomto směru je klíčová existence **etnicky homogenních základních škol**. V Ústí nad Labem dochází do většiny běžných základních škol zhruba tři až šest procent romských žáků. Výjimkou je předlická základní

škola, kde romské žactvo představuje téměř sto procent. Další ústeckou školou, která se výrazně etnizuje, je základní škola Hlavní v blízkosti sídliště Mojžíř. Zatímco na druhém stupni tvoří romští žáci čtvrtinu až třetinu, na prvním stupni jsou to zhruba dvě třetiny. Další etnicky homogenní školou je základní škola na mosteckém sídlišti Chanov. Zbylé běžné základní školy ve zkoumaných lokalitách lze označit jako etnicky smíšené s podílem romských žáků do 20 procent.

Většina dětí z romsky homogenních škol odchází na učební obory, zajímají je více obory praktické. Podle mínění pedagogů se často stává, že děti obor nedokončí, vrátí se do sociálně vyloučené lokality a navazují na „rodinné tradice“. Tyto školy představují složením svých žáků spíše **„svět sám pro sebe“** – chybí provázanost s „majoritní společností“ a tím i konfrontace s „majoritním“ kulturním prostředím a příklady jiného způsobu života. Významnou podporou pro tyto děti je domácí doučování, provozované v několika případech neziskovými organizacemi. Nicméně ani přeřazení talentovaného dítěte do školy mimo lokalitu nelze označit za vítězství. Podle sociální pracovnice, která doučuje některé motivované romské děti z Předlic češtinu, čeká většinu romských žáků, kteří přecházejí na “lepší“ školu, rapidní zhoršení školních výsledků, zvýšení nároků na žáka, psychické problémy spojené se šikanou, společenským tlakem a slabým sociálním zázemím rodiny. Řada z nich se vrací zpět na svou školu původní.

Vedle zmíněných přípravných ročníků a navštěvování mateřských škol má vliv na zlepšování školního výkonu romských dětí také **doučování**. Ve zkoumaných lokalitách ho nabízí řada subjektů. Vedle doučování v domácnostech dětí, které poskytuje například Člověk v tísni v Ústí nad Labem, mostecké Centrum sociálního poradenství Oblastní charity nabízí doučování dítěte za přítomnosti jeho matky. Pracovnice charity se během hodin snaží matce ukázat jednak, co by mělo dítě umět, než půjde do školy, a následně co všechno je nutné, aby dítě ve škole uspělo. V Chebu pak organizuje doučování ve spolupráci s místními neziskovými organizacemi samotné město.

Směrem z běžných českých základních škol hlavního vzdělávacího proudu do **základních škol praktických** podle výzkumu zpracovaného pro ministerstvo školství (GAC 2009) opustí svou původní třídu zhruba v průměru dvě z desíti romských děvčat a 2,4 z desíti romských chlapců (v případě ostatních dívek je to jedna žákyně ze sta, v případě chlapců tři žáci ze sta). Problematické body pro ně představují zejména první a pátá třída. Podle stejného výzkumu ze 100 romských dětí docházejících na základní školy v blízkosti sociálně vyloučených lokalit

jich 28 plní povinnou docházku na základních školách mimo hlavní vzdělávací proud; u ostatních dětí je to osm procent. Zkoumané lokality v tomto směru nejsou výjimkou.

Ve všech ústeckých základních školách praktických je procento romských žáků vysoko nadpoloviční (nejméně 80 procent), pracovníci těchto škol hodnotí sociální zázemí u většiny svých romských i neromských žáků jako velmi slabé až tragické. Vedení ZŠ Praktické a Speciální v Chebu nedělí žáky na romské a neromské, ale v mluveném projevu mluví o sociálně vyloučených. Na ZŠ Praktické je zhruba dvě třetiny sociálně vyloučených, na Speciální jedna třetina. Základní praktickou školu v Broumově navštěvuje zhruba 65 procent romských žáků. Na základní školy mimo hlavní vzdělávací proud na Šluknovsku dochází v rozmezí od 50 do 80 procent romských žáků.

V tomto směru je nejlepší situace v Mostě. Na základě adres trvalého bydliště dochází na Speciální a praktickou školu Most 22 dětí ze Stovek, tři děti z Chanova[27] a 31 dětí ze Sedmistovek, což je méně než jedna čtvrtina žáků. Podle vyjádření ředitelky navíc 98 procent z těchto dětí po ukončení školy dále pokračuje ve studiu a vyučí se. Ředitelka vidí příčinu ve větším důrazu na praktické činnosti v rámci výukového plánu. Děti zde mají od páté třídy pět a od šesté třídy šest hodin pracovní výchovy z celkových 31 hodin. Mohou si tak vyzkoušet různé činnosti a lépe se rozhodnou, v jakém oboru chtějí v budoucnu pracovat. Navíc v rámci osmých a devátých ročníků má škola smlouvu s učilištěm ve Velebudicích, kam děti docházejí a mohou si přímo zde vyzkoušet různé obory.

Podle pedagogů si většina romských žáků dává přihlášku na odborná učiliště. Podle oslovených ředitelů je ale velice častá praxe, že se romské děti nahlásí, chodí několik týdnů či měsíců, a potom se odhlásí. Na druhé straně jsme ve sledovaných lokalitách identifikovali i několik romských žáků na víceletých gymnáziích. Zajímavým příkladem aktivity pro zvýšení počtu sociálně vyloučených žáků na středních školách může být mostecký program zaměřený na 15 až 20 mladistvých z problematického sociálního prostředí, kteří neuspěli na SŠ. Cílem bylo znovu je zapojit do studijního programu pomocí desetiměsíční rekvalifikace, kde si mladiství mohli vyzkoušet různá řemesla a pak se lépe uspět na SŠ. Podle slov ředitele byla úspěšnost minimálně 50 až 60 procent. Program byl ale pro nedostatek financí ukončen.

[27] Většina z chanovských dětí zůstává v etnicky homogenizované škole na svém sídlišti.

12. Sociální služby

Většina ze zkoumaných lokalit má svůj střednědobý plán sociálních služeb či jeho příprava v současnosti probíhá. Ústí nad Labem má již dokonce schválenou jeho třetí verzi. Plán v Mostě byl schválen v roce 2006. Ve stejném roce schválil svůj plán i Cheb, na novém město v současnosti pracuje. Broumov si v roce 2004 nechal vypracovat plán, ve kterém definoval své priority rozvoje sociálních služeb. V roce 2009 zpracovává nový střednědobý plán sociálních služeb jedna pracovnice městského úřadu a měl by být dokončen v červnu roku 2010. Komunitní plánování v současnosti probíhá i na Šluknovsku.

Vzhledem k pestrosti nabízených služeb i různých typů potřeb lze jen těžko shrnout dostupnost sociálních služeb v jednotlivých lokalitách. Pro potřeby shrnující zprávy vybíráme ty aspekty, které transverzálně procházejí většinou zkoumaných terénů. Nejvíce se místní aktéři shodují na potřebě většího rozšíření terénní sociální práce. Často také chybí nízkoprahová zařízení pro mládež, nicméně v této souvislosti je nutno upozornit na skutečnost, že jde o služby, kde se cílová skupiny velmi těžko motivuje k jejich využívání. Obecně se jednotlivá sdružení poskytující sociální služby shodují na potřebě větší finanční jistoty, například formou víceletého financování.

Obecně lze sdružení věnující se sociálním službám pro osoby ohrožené sociálním vyloučením rozdělit do dvou skupin podle toho, zda jsou či nejsou **etnicky zaměřené**. Ve dvou ze sledovaných lokalit byly vysledovány určité bariéry řady aktérů systému vůči některému ze zde působících romských sdružení. Výzkumníci v terénu zaznamenávali pomluvy a neformálně sdělované informace týkající se zejména financování organizací a jejich úzkého zacílení pouze na klienty z řad vlastní rodiny a spřátelených rodin. V silách takto pojatého výzkumu není možné rozplést, zda se tyto informaci zakládají na pravdě, či jsou pouze důsledkem etnických stereotypizací. Nicméně určitá nedůvěra a komunikační bariéra zde rozhodně byly přítomny, což je pro další směřování integrační politiky velmi nevýhodné. Vnější hráči, kteří do těchto prostorů vstupují (například právě Agentura pro sociální začleňování v romských lokalitách), by si měli být tohoto rizika vědomi a s těmito informacemi obezřetně nakládat.

V systémové rovině považujeme v rámci jednotlivých lokalit za kvalitní přístup města Ústí nad Labem, kde funguje Regionální informační systém sociálních a komunitních služeb města Ústí nad Labem (RISK), který velmi přehledně a v aktualizované podobě nabízí přehled o sociálních službách včetně jejich popisu a základních statistik. Jako další pozitivní

příklad informování o stavu a plánování sociálních služeb lze jmenovat komunitní plánování a strategické plány lokálního partnerství na Šluknovsku, kde jsou jednotlivé analýzy i návrhy zprostředkovávány na internetové stránce ve velmi transparentní a přehledné podobě.

13. Kriminalita a rizikové formy chování

Za hlavní příčinu kriminality je možné považovat samo sociální vyloučení a s ním spojenou škálu problémů provázených zvýšeným výskytem rizikových forem chování a nejrůznějších druhů závislostí (gamblerství, alkoholismus, drogová závislost).

Ústí nad Labem přijalo koncepci prevence kriminality na období 2008 – 2011 (dále jen "Koncepce"), která stanovuje hlavní směry a priority Statutárního města Ústí nad Labem v oblasti prevence kriminality. Zpracovanou koncepci kriminality na stejná léta má i město Cheb. Město Most vstoupilo v minulém roce do Městského programu prevence kriminality a má možnost v období 2009 – 2011 čerpat státní finanční prostředky z kapitoly Ministerstva vnitra na projekty prevence kriminality, v rámci toho město zpracovalo i koncepci prevence. Město Broumov nemá vypracovanou strategii prevence kriminality. Existuje zde komise pro prevenci kriminality, která vytvořila tzv. „součinnostní program“ prevence kriminality pro roky 2004 až 2006. Město Varnsdorf má komisi pro prevenci kriminality, komisi pro prevenci kriminality a sport má i Rumburk.

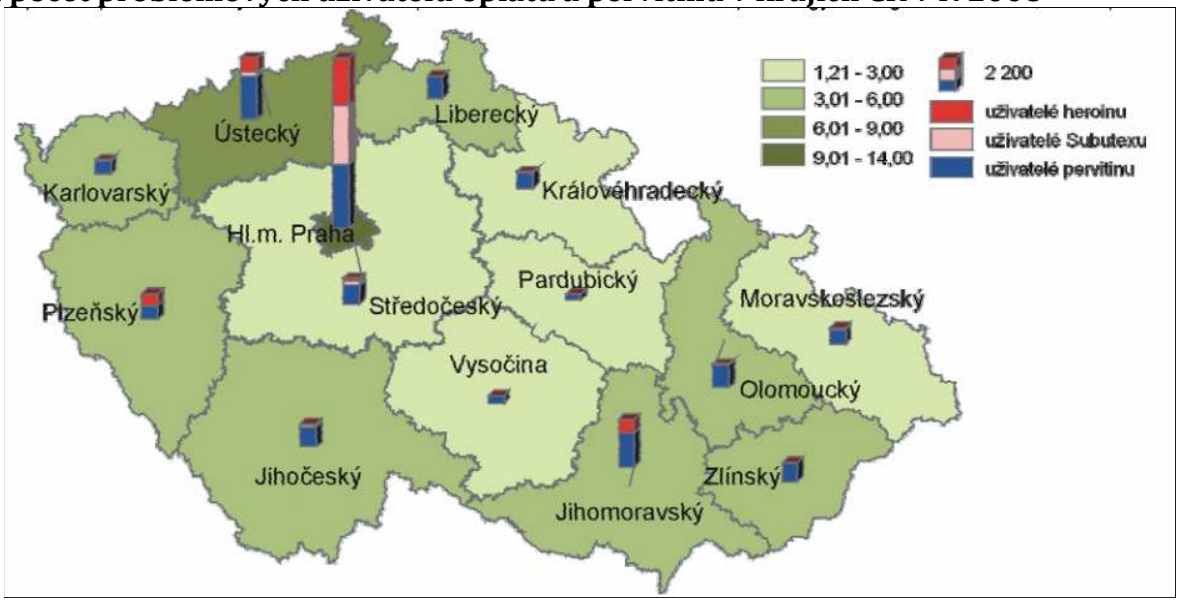
Charakteristickým aspektem kriminality v lokalitách je to, že přímo v nich je kriminalita nízká a trestná činnost se tak odehrává mimo ně. Z hlediska struktury kriminality se jedná především o **drobné krádeže**, **násilí** a **vloupání**. Kriminalita je spojována s těmi Romy, kteří se jí dopouštějí opakovaně a mají kriminální minulost. Jak již bylo výše popsáno, kriminality se dopouští jen malá část obyvatel sociálně vyloučených lokalit.

Policisté v okolí se velmi často zabývají případy **úvěrových podvodů**. Trestného činu úvěrového podvodu se dopouští ti, jež vezmou spotřebitelský úvěr na televizi, pračku a jiné, věc obratem prodají a úvěr nesplácí. Obvykle se odhady policistů pohybují v desítkách případů ročně.

Velmi rozšířené je **gamblerství**. Zvláště v případě Romů se jedná o závažný problém, v jehož důsledku jsou „vháněni do rukou“ lichvářům a poskytovatelům rychlých půjček, což vede k ještě hlubšímu ekonomickému a sociálními propadu rodiny. V některých lokalitách respondenti uvádějí, že herny navštěvují v zásadě pouze Romové.

Další velmi často zmiňovanou rizikovou formou chování je **užívání drog**. Drogové scény v jednotlivých lokalitách se od sebe výrazně liší. Rozdíly jsou viditelné i na krajské úrovni. Byť ve všech krajích, kam patří sledované lokality, převládají problémoví uživatelé pervitinu, v Ústeckém kraji se ve zvýšené míře objevuje i heroin (po Praze a Jihomoravském kraji třetí kraj s nejvíce uživateli na 1000 obyvatel) a Subutex (po Praze druhý kraj s nejvíce uživateli na 1000 obyvatel).

Mapka 3: Počet problémových uživatelů drog na 1000 obyvatel ve věku 15–64 let a počet problémových uživatelů opiátů a pervitinu v krajích ČR v r. 2008

Zdroj: Mravčík a kol. 2009 (Národní monitorovací středisko pro drogy a drogové závislosti, Prevalenční odhady problémových uživatelů drog z dat z nízkoprahových zařízení v r. 2008)

Krajské struktuře odpovídá i rozdělení uživatelů v Ústí nad Labem. Podle údajů ústeckého K-centra Drug-Out jejich klienti nejčastěji užívají pervitin – samotný či ve spojení s marihuanou. Desetina uživatelů kombinuje heroin s pervitinem; vedle toho se objevují klienti, kteří užívání pervitinu a heroinu kombinují i se Subutexem či kokainem. Obecně ale prý romští uživatelé preferují spíše opiáty. Obdobně i v Mostě se objevuje jak pervitin, tak heroin. Specifikem Romů je pak čichání toluenu, především v Chanově. Místní lidé většinou nemají finanční prostředky na klasickou drogu jako pervitin nebo heroin. Zneužívání drog není v Chanově na první pohled viditelné, neboť narkomani se snaží svou závislost skrývat. Obdobná je situace i na Šluknovsku: starší generace užívá většinou pervitin, mladiství a děti často experimentují s marihuanou; s výjimkou Krásné Lípy bylo jmenováno i tzv. „čichání toluenu“. Například respondent z Policie ČR v Rumburku se domnívá, že zhruba 80 procent

romských dětí ve věku povinné školní docházky zkusilo toluen. Na rozdíl od většiny měst zde nebyl zmiňován ani heroin, ani Subutex.

Nejčastější drogou v Chebu je kromě marihuanových drog pervitin, který uživatelé nabývají buďto distribucí, nebo v malých skupinách díky známosti s vařičem pervitinu. Do distribuce drog jsou zapojeni také Romové i Vietnamci. Současní mladí uživatelé marihuanových drog si na rozdíl od předchozích generací drogy nepěstují, ale kupují, pravděpodobně u jim známých Vietnamců. Užívání heroinu v Chebu nebylo časté, v současnosti se počet případů zvyšuje. Větší část uživatelů drog a klientů terénních pracovníků výměnných programů jsou v Chebu Romové, které se zde daří pro tuto službu získávat. Mezi uživatele drog patří i část osob zapojených do prostituce. V posledním roce bylo na Chebsku a v okolí policisty zajištěno několik hydroponních velkopěstíren marihuany. Pokud informátoři nebo zprávy z tisku mluví na Chebsku o majitelích velkopěstíren, jedná se vždy o Vietnamce.

Relativně klidná je v porovnání s výše popsanými lokalitami podle výpovědí jednotlivých aktérů drogová scéna v Broumově. V Broumově je mezi mladistvými rozšířené zejména pití alkoholu a užívání měkkých drog, léků a čichání toluenu. Na úrovni několika uživatelů se ve městě vyskytuje pervitin.

Ve zkoumaných lokalitách Ústeckého kraje a v Chebu se velmi často objevují i informace o problému **prostituce**. Část prostitutek jsou osoby závislé na tvrdých drogách a prostituce se stala způsobem vydělávání si na drogu. Jako specifický rys romské prostituce uvedla jedna z chebských informátorek „klanovost“ prostituce, kdy se prostituci věnují ženy z romských rodin a muži jsou jejich „pasáky“. Romky – prostitutky, stejně jako prostitutky z řad „majority“, získávají své zákazníky na ulici, při silnici nebo v barech.

Podle výpovědí respondentů se **lichva** objevuje zejména v Ústí nad Labem (často je zmiňovaná v souvislosti s vlastnickou strukturou domů v Nových Předlicích). Jeden z respondentů z mosteckého sídliště Chanov uvedl, že nejčastěji si půjčují lidé bez zaměstnání, a ti, že se již ze zadlužení většinou nedostanou. Několik lidí muselo takto kvůli dluhům u lichvářů z Chanova doslova uprchnout. Naopak v Broumově a v Chebu se podle respondentů lichva takřka neobjevuje.

14. Řešení integrační politiky preferovaná obyvateli měst

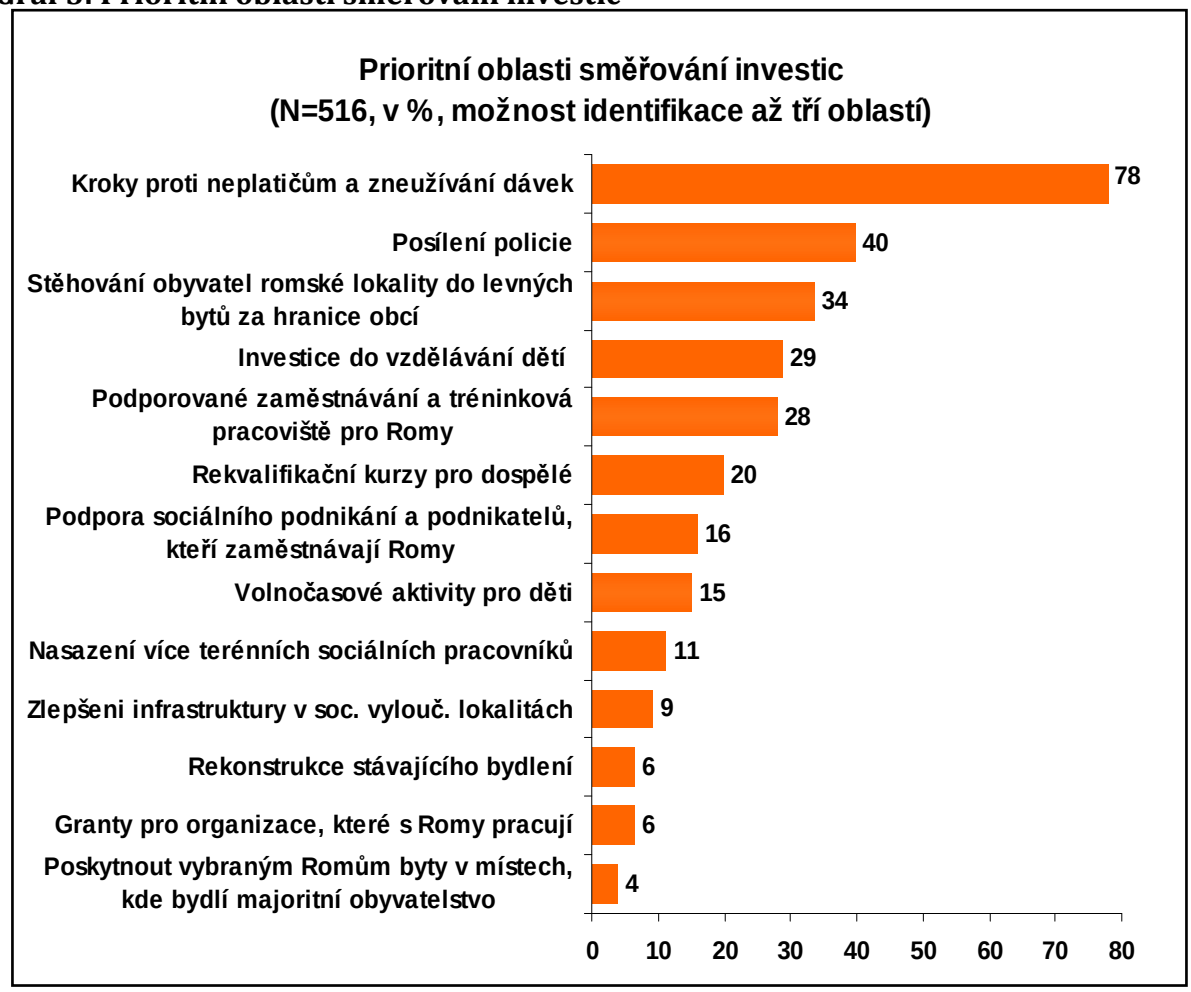
Polovina dotázaných deklaruje, že v příštích **volbách do obecního či městského zastupitelstva zohlední, jak se zastupitelům daří řešit problém romských sociálně vyloučených lokalit**. 17 procent uvedlo, že to zohlední rozhodně, a třetina spíše (15 procent oslovených volit nepůjde a desetina neví, zda to zohlední nebo ne). Úspěšnost řešení problematiky vyloučených lokalit nehodlá u voleb do samosprávy zohledňovat čtvrtina respondentů. Z tohoto důvodů je zajímavé se podívat, jaké integrační programy oslovení obyvatelé zkoumaných měst a obcí preferují.

Prostředky na řešení problémů spojených s romskou lokalitou by podle vyjádření 78 procent respondentů měly přednostně plynout na **aktivity směřující proti neplatičům a těm, kteří zneužívají sociální dávky**. Je to podmínka sine qua non, bez níž si lidé další integrační nástroje nedokáží představit jako efektivní. Doporučujeme proto v komunikaci s obyvateli zmiňovat změny, které byly učiněny v sociálním systému a které vedou k zamezování zneužívání dávek. Tato preference obecně souvisí s převládajícím obrazem sociálního vyloučení. Běžní lidé si velmi často neumí představit komplexnost a historicitu situace, ve které většina ze sociálně vyloučených obyvatel žije. S tímto souvisí i následující opatření **posílení policie**, které mezi třemi nejdůležitějšími investičními prioritami vidí 40 procent lidí. Významně častěji to podporují lidé se základním vzděláním než ti s vysokoškolským vzděláním. Veřejné zdroje by k **financování stěhování obyvatel romských lokalit za hranice obce** navrhovala použít třetina obyvatel (34 procent).

Tři z deseti (29 procent) obyvatel uvádí mezi třemi prioritními oblastmi **investice do vzdělávání děti**. Tato oblast je prioritní zejména pro obyvatele Ústí nad Labem. **Investice do oblasti podporovaného zaměstnávání a tréninkových pracovišť pro Romy**, k tomu, aby si osvojili pracovní návyky, jako investiční prioritu uvádí 28 procenta dotázaných. **Rekvalifikační kurzy pro dospělé** jsou investiční prioritou pro pětinu (20 procent) respondentů. Častěji to podporují lidé, kteří mají mezi Romy přátele, znají je a zdraví je, spíše než ti, kteří je osobně neznají, nebo znají, ale nezdraví.

Suverénně nejnižší podporu dotázaných (4 procenta) má směrování investic do **poskytování bytů Romům v oblasti kde bydlí „majoritní obyvatelstvo“.**

Graf 5: Prioritní oblasti směřování investic

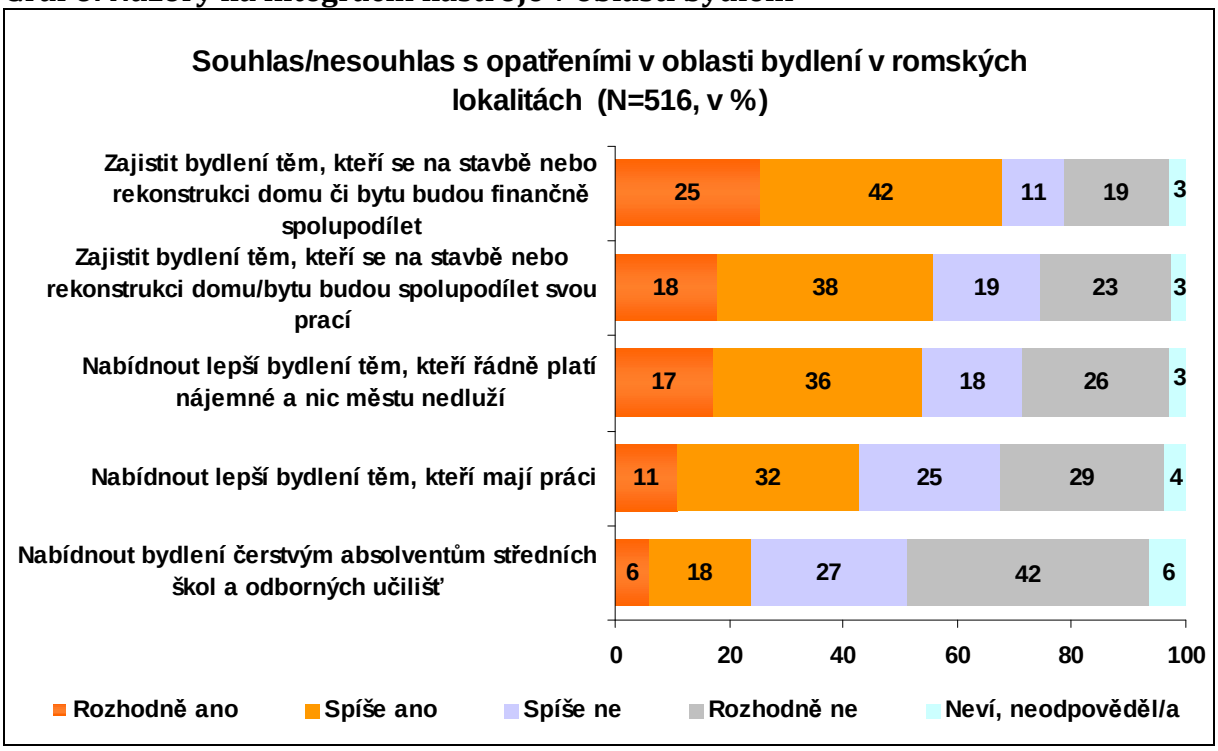

Dané preference je třeba vnímat spíše než jako politická doporučení jako obraz toho, jak lidé v okolí sociálně vyloučených lokalit přemýšlí o svých romských sousedech. **Z tohoto důvodu doporučujeme soustředit se při prezentování práce lokálních partnerství na informovanost „majoritní společnosti“ a seznamovat ji s problémy, jimž osoby žijící v sociálním vyloučením čelí.** Na druhou stranu v okolí těchto lokalit žijí tři čtvrtiny lidí, kteří variantu vystěhování za hranice obce nezvolili – jsou si vědomi toho, že tato cesta problém nevyřeší. Tito lidé uvítají investice do vzdělání dětí, tréninková pracoviště pro sociálně vyloučené Romy či rekvalifikační kurzy pro dospělé. V následujícím textu se zaměříme na to, jak veřejnost vnímá jednotlivé integrační nástroje v hlavních

Přestože jsou lidé měst **k investicím do bydlení** pro sociálně vyloučené romské obyvatele relativně odmítaví, existují varianty, které si získaly souhlas dotázaných obyvatel regionu. Největší podporu z nabízených variant řešení bytové situace má návrh předpokládající zajištění bydlení pouze těm Romům, kteří se budou finančně spolupodílet na stavbě či

rekonstrukci obydlí; souhlasí s tím dvě třetiny (67 procent) lidí. S tímto opatřením souhlasí zejména vysokoškolsky vzdělaní lidé. Zajištění bydlení těm, kteří se na stavbě či rekonstrukci obydlí budou spolupodílet svou prací, je vhodným řešením podle nadpoloviční většiny (56 procent) dotázaných. S poskytnutím lepšího bydlení těm, kteří řádně platí nájem a městu či obci nic nedluží, souhlasí 53 procent respondentů, tedy více než polovina. Odpovědi zřejmě odrážejí převládající stereotypní názor, že podmínky, v nichž sociálně vyloučení žijí, jsou důsledkem jejich životního stylu, který jim vyhovuje. Za kvalitu domů, které obývají, si v rámci této logiky obyvatelé mohou sami. Proto dávají takový důraz na skutečnost, že by se lidé měli o kvalitnější bydlení nějak zasloužit. **Akcentují princip zásluhovosti v oblasti bydlení.** Na druhou stranu v této souvislosti je třeba zmínit fakt, že určitá odpovědnost zajistit únosné bydlení svým občanům, vyplývá obcím se zákona. Tuto odpovědnost, alespoň soudě podle odpovědí, oslovení občané výrazně nereflektují.

Graf 6: Názory na integrační nástroje v oblasti bydlení

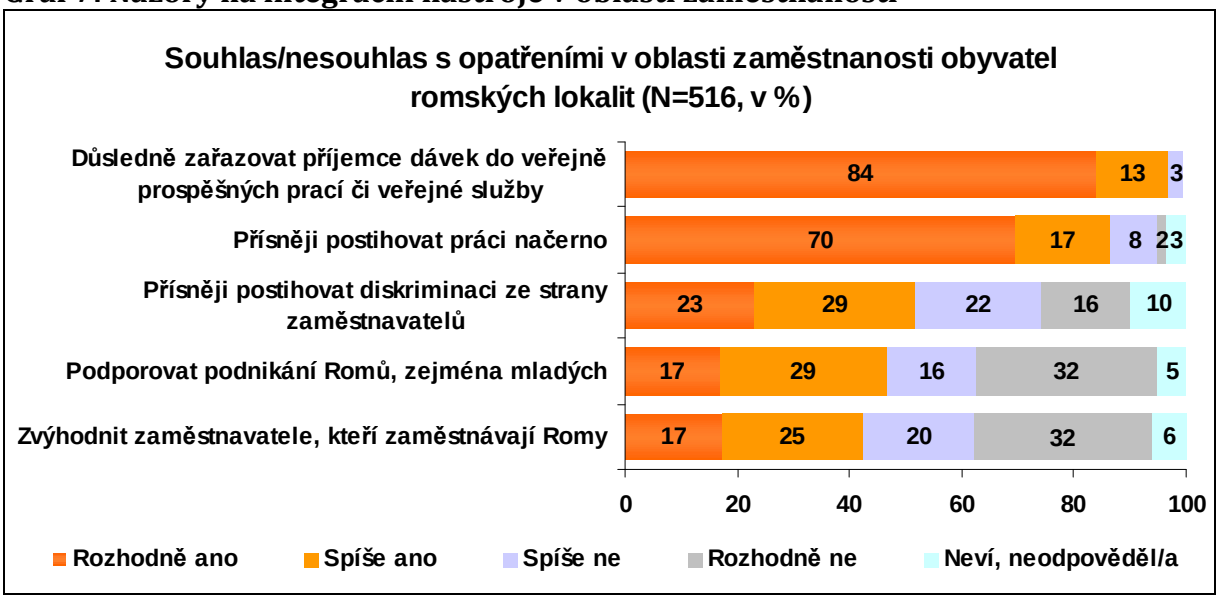

Z navrhovaných řešení **zaměstnanosti Romů** se absolutní většina (97 procent) **oslovených občanů v dotazníkovém šetření** vyslovila pro důsledné zařazování příjemců dávek do programů veřejně prospěšných prací a služeb. Souhlas s tímto návrhem je víceméně rovnoměrně zastoupen napříč všemi skupinami souboru respondentů. Téměř devět z deseti lidí (87 procent) souhlasí také s **přísnějším postihováním práce načerno**. Nesouhlasná tvrzení jsou zastoupena častěji u nezaměstnaných než u lidí, kteří práci mají. **Přísnější postih**

diskriminace ze strany zaměstnavatelů je vhodným řešením podle poloviny obyvatel (52 procent), 38 procent se domnívá opak a desetina to nedokáže posoudit. Zastánci tohoto řešení jsou nejčastěji mezi lidmi, kteří své romské sousedy znají a zdraví je nebo se s nimi přátelí. Oslovení občané jsou si vědomi faktu, že strana pracovního trhu má dvě mince – uchazeče o práci a zaměstnavatelé a nelze motivovat nezaměstnané bez toho, že by zároveň existoval tlak na zaměstnavatele ohledně legalizace práce na černo.

V názoru na to, že by situaci v oblasti zaměstnanosti Romů pomohla zlepšit podpora samostatného podnikání zejména mladých Romů, je oslovená část obyvatel rozdělena na dva téměř stejně velké tábory – těch, kteří souhlasí je 46 procent, a těch, kteří nesouhlasí, je 48 procent. Zbývající část – šest procent - se k tomu nedokázala vyjádřit. Proti jsou zejména mladí lidé do 29 let. Z nabízených řešení má nejnižší podporu obyvatel zvýhodňování zaměstnavatelů upřednostňujících při přijímání do zaměstnání Romy – pro toto opatření je 42 procent lidí a 52 procent je naopak proti.

Graf 7: Názory na integrační nástroje v oblasti zaměstnanosti

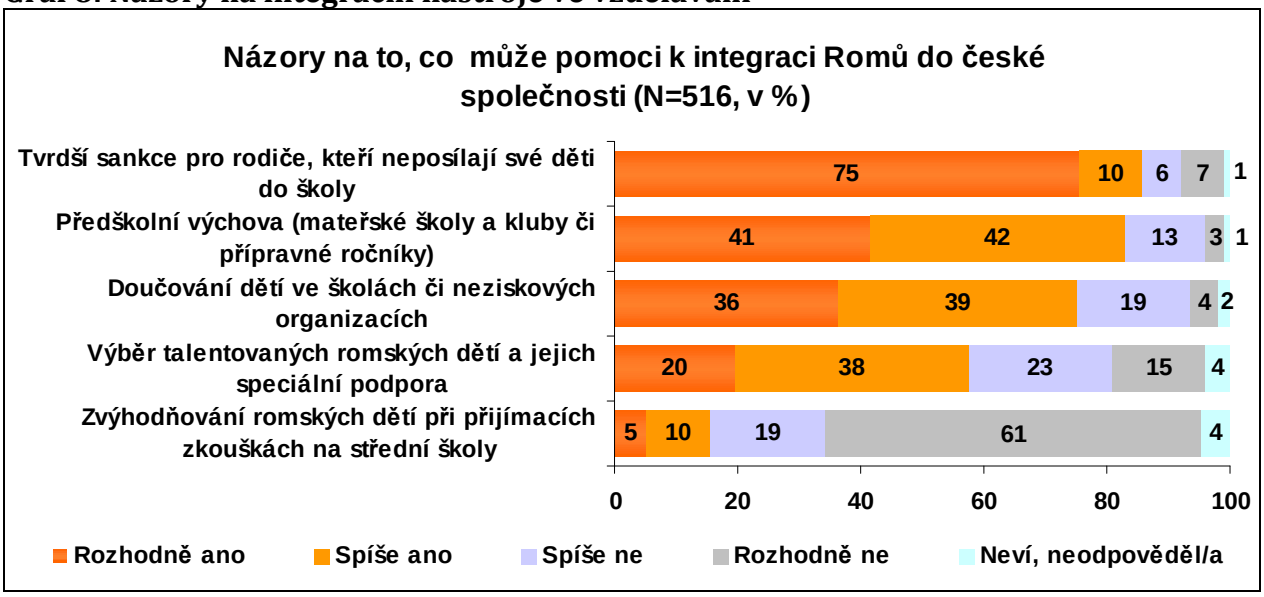

Co se týče názorů obyvatel, má podpora vzdělání dlouhodobě největší podporu ze všech integračních nástrojů. Z nabízených opatření se obyvatelům vybraných lokalit nejvíce zamlouvá zavedení tvrdších sankcí pro rodiče, kteří neposílají své děti do školy, proti je pouhých 13 procent lidí. Důležité je však připomenout fakt, že obyvatele ve zkoumaných regionech si vedle tohoto čistě represivního nástroje uvědomují i důležitost pozitivních kroků. Organizaci předškolní výchovy romských dětí jako účinný nástroj pro podporu integrace vidí 83 procent dotázaných. Podle tří čtvrtin (75 procent) respondentů by integraci prospělo doučování romských dětí ve školách či neziskových organizacích. Selekci a podporu

talentovaných romských dětí za účinný krok k integraci považuje nadpoloviční většina (58 procent) dotázaných, podle 38 procent lidí je však toto opatření neúčinné. Kladný dopad tohoto kroku očekávají zejména vysokoškolsky vzdělaní.

Rozhodně nejvyšší míru nesouhlasu zaznamenalo opatření, které by zvýhodňovalo romské děti při přijímacích zkouškách na střední školy. Až osm z deseti (80 procent) dotázaných si myslí, že takovýto krok integraci Romů napomoct nemůže. Tento fakt však souvisí s tím, že česká společnost je po dlouhou dobu velmi odmítavá k jakýmkoli projevům pozitivní diskriminace (obdobně odmítavě jako zvýhodňování v přijímacích řízeních na základě etnické příslušnosti se česká společnost staví i ke kvótám pro ženy).

Graf 8: Názory na integrační nástroje ve vzdělávání

15. Doporučení pro hlavní oblasti

Bydlení

- Na celorepublikové úrovni určitou možnost ke koncepčnímu řešení bytové politiky a sociálního bydlení představuje závazek vlády připravit na základě analýzy potřebnosti výstavby nájemních bytů reálnou strategii výstavby nájemních bytů, rekonstrukcí a modernizací bytů pro seniory a nízko příjmové skupiny obyvatel s podporou ze strany státy, který je obsažen v Návrhu krátkodobých opatření pro východiska z krize a řešení jejích důsledků. Tento závazek mají plnit v průběhu roku 2010 ministerstva pro místní rozvoj a financí.

- Pro zvýšení šancí obyvatel sociálně vyloučených lokalit na zlepšení své bytové situace by bylo vhodné, aby jednotlivé subjekty spravující svůj bytový fond vytvořily programy sociálního bydlení, popřípadě palety prostupného bydlení, v rámci níž by došlo k diferenciaci bytů a vzniku databáze bytů, klientů a vlastníků s cílem klienty účinně motivovat, kontrolovat a případně sankcionovat. Tento plán by měl vyústit v koncepci sociálního bydlení a bytové politiky vzhledem k sociálně vyloučeným obyvatelům města a přispěl k větší čitelnosti systému přidělování pro jednotlivé aktéry.
- V místech, kde se realizují integrované plány rozvoje měst, by integrační politiky měly zohledňovat potenciální disparitu obyvatel zón, které jsou začleněny do plánu rozvoje města a kde lze očekávat zlepšování bytové situace, a ostatních problémových lokalit a anticipovat další možné migrační vlny sociálně vyloučených obyvatel směrem k sídlištím.
- Doporučujeme v lokalitách transparentní definování způsobu přidělování bytů a informování o těchto možnostech. Tento systém by mohl pomoci motivovaným sociálně vyloučeným rodinám získat bydlení mimo takzvané sociálně vyloučené lokality.
- Usilovat o zavedení vodoměrů přímo v sociálně vyloučených domácnostech (za zničený vodoměr v bytě pak nesou odpovědnost přímo osoby v domácnosti).
- Dosud se podle aktérů zcela neosvědčily splátkové kalendáře. Doporučujeme proto jejich užívání pouze jako doplněk jiných nástrojů – například terénní sociální práce, kdy tyto kalendáře jsou součástí nárysu domácího hospodaření, které sociální pracovník pomáhá klientovi vytvořit.
- V řadě lokalit se objevuje absence krizového bydlení pro matky s dětmi a vzhledem k vysoké míře zadluženosti by tam, kde nejsou, měly být zřízeny občanské poradny či působit subjekty věnující se dluhovému poradenství.

Zaměstnanost

- Sledovat strukturu nabízených rekvalifikací a návazných pracovních míst a snažit se zajistit maximální provázanost. Další možností je zajistit dlouhodobě nezaměstnaným s nízkou kvalifikací programy, které by jim umožnily doplnit si základní vzdělání či vyučení.

- V 1. pololetí roku 2010 ministerstva práce a sociálních věcí a financí zpracují analýzu zkrácených pracovních úvazků (viz Návrh krátkodobých opatření pro východiska z krize a řešení jejich důsledků). Doporučujeme její výsledky interpretovat i prizmatem možných rizik i benefitů pro politiky bojujících proti sociálnímu vyloučení.
- Podporovat služby terénního pracovního poradenství, které by mohly vytipovávat motivované uchazeče o zaměstnání, doprovázeli je při jednání o zaměstnání, uzavírání smluv a poskytovali podporu v prvních dnech zaměstnání. Činnost pracovních poradců také přispívá k legalizaci nelegálních práce.
- Vzhledem ke snižujícímu se počtu volných pracovních míst, doporučujeme soustředit se na i poptávkovou stranu trhu pracovních sil. Vytipovat vhodné subjekty, jež by se věnovaly sociálnímu podnikání, a podporovat jejich činnost. Zvážit při vyhlašování výběrových řízení zařadit do podmínek bodové zvýhodnění firem, které zaměstnávají sociálně vyloučené osoby.
- Postupně zvyšovat počet míst v rámci veřejné služby a zvýšit počet míst v rámci veřejně prospěšných prací – mezi romskými nezaměstnanými je o tyto služby zájem.
- Vzhledem k velkému počtu dětí ze sociálně vyloučených rodin, jež nedokončí střední školu, doporučujeme rozvoj programů usilujících o návrat dětí ke studiu – v rámci těchto programů by se seznámili s obory, jež se mohou vyučit, vedle toho by projekt posiloval i jejich motivaci k dokončení středního vzdělání. Nutno realizovat ve spolupráci s nějakou místní střední školou.

Vzdělání

- Motivace romských rodičů k umisťování dětí do předškolních zařízení je velmi nízká, přestože by mohlo sloužit dětem žijícím v sociálně vyloučených lokalitách k vyrovnání sociokulturního handicapu a tak jim usnadnit vstup na ZŠ. Doporučujeme proto pomocí terénních sociálních pracovníků motivovat sociálně vyloučené rodiny, aby tyto služby využívaly.[28] Platby v mateřských školách by měly být bezhotovostní a mateřské školy by měly připouštět mírnější startovací

[28] V tomto směru považujeme za přínosné inspirovat se projektem Kukadla – Jakhora realizovaným v letech 2003 až 2005 organizací Step by Step ČR.

režim, kdy by si všechny zúčastněné strany zvykaly na pobyt dítěte v mateřské škole. Pro rodiny, jimž nevyhovuje pravidelný režim v mateřské škole, či pro děti ze sociálně vyloučeného prostředí, které nelze z kapacitních důvodů do mateřských škol umístit, se jeví jako vhodná alternativa nízkoprahové zařízení pro děti v předškolním věku, kam by mohly docházet i se svými rodiči.

- Zvážit pilotní zavedení asistenta pedagoga na mateřských školách – odborného pedagogického pracovníka, který je k dispozici sociálně vyloučeným a sociálním vyloučením ohroženým dětem z mateřské školy a všem pedagogům, spolupracuje při komunikaci se žáky či rodiči, může se individuálně věnovat dítěti, hlouběji vysvětlovat, působí jako prostředník.
- Zvýšit informovanost rodičů o možnosti předškolního vzdělávání a kapacitně přípravné ročníky navýšit, aby mohly uspokojit počtem volných míst poptávku ze strany rodičů.
- S pomocí terénních sociálních pracovníků působit na rodiny v rámci prevence započetí školní docházky dětí ve škole mimo hlavní vzdělávací proud. Tam, kde chybí, zajistit možnosti doučování mimo školu či v rodinách.
- V současné nabídce mimoškolních aktivit chybějí v současnosti takové, které by vytipovávaly, připravovaly a motivovaly žáky základních škol ze sociálně vyloučeného prostředí ke studiu na střední škole – pracovní motivace formou návštěv podniků a středních škol, besedy se zástupci různých profesí a „role models“ (setkání s Romy, kteří se uplatnili na trhu práce), informační aktivity představující blíže konkrétní obor či danou školu, specifické doučování vybraných žáků s ohledem na případné přijímací zkoušky či zvládání učiva bezprostředně po vstupu na SŠ.
- Podporovat subjekty, které zajišťují sociálně vyloučeným žákům podporu během studia na střední škole. Žáci, kteří studiem prochází, by měli mít možnost neformálního setkávání ve volnočasovém klubu, kde budou mít příležitost pro výměnu zkušeností, příp. neformální besedy s úspěšnými Romy – bude zde docházet k dalšímu násobení průběžných motivačních aktivit a k přípravě na vyučování včetně doučování.
- Jako nedostatečné se projevuje pokrytí motivačních programů pro mladistvé starší

15-ti let, kteří již ukončili povinnou školní docházku a pocházejí-li ze sociálně vyloučených lokalit, velmi často nepokračují v dalším vzdělávání a evidují se na úřad práce.

- Doporučujeme zaměřit se na informování o sociálním vyloučení, pravicovém extremismu a rasismu v rámci kampaní a zapojení těchto oblastí do projektové výuky na školách.
- Tam, kde zároveň působí nějaká střední škola, měla by být navázána užší spolupráce mezi ní a základními školami, aby žáci základních škol byli v užším kontaktu s možností dalšího studia na této vzdělávací instituci. Mezi studenty střední školy lze rovněž rekrutovat dobrovolníky pro doučování sociálně vyloučených dětí.

Předlužení

- V řadě lokalit chybí odborné a právní, dluhové poradenství a informovanost o tom, jakým způsobem se dluhům vyhnout. Vedle nich by mělo existovat i efektivní monitorování lichvy a nekalých praktik poskytovatelů finančních produktů a spolupráce policie s poskytovateli sociálních služeb a zástupců orgánů státní správy a samosprávy při řešení tohoto problému.
- Doporučujeme podporovat i programy zaměřené na budování finanční gramotnosti dospělých.

Sociální služby a rizikové formy chování

- V oblasti sociálních služeb doporučujeme úzké provázání procesu integračních politik na poli lokálních partnerství s procesem komunitního plánování, včetně součinného provádění analýz a informování o této činnosti. V rámci těchto procesů doporučujeme využívat i know-how nevládních neziskových organizací.
- Diferencovat a specifikovat podporu rodin podle jejich schopnosti a předpokladů k překonání sociálního vyloučení. Doporučujeme aktivity, které se realizují přímo v rodině, přímo v kontaktu s ní. Jde o sociálně aktivizační služby, které podporují rodičovské chování, vedení domácnosti, hospodaření, nácvik sociálních dovedností, sociálně terapeutickou činnost. Důležitým předpokladem pro provádění intenzivní sociální práce a poskytování sociálně-právního poradenství je

zajištění dostatečného počtu kvalifikovaných pracovníků na orgánech sociálně-právní ochrany dětí.

- Jako efektivní opatření vedoucí ke zlepšení v této oblasti doporučujeme i sestavování multidisciplinárních týmů odborníků.
- Ve většině lokalit chybí programy zaměřené specificky na skupinu mladistvých starších 15-ti let. Je minimum organizací, které se zaměřují na tuto cílévou skupinu, která je ohrožena drogovou, alkoholovou i herní závislostí. Další potenciální důležitou cílovou skupinou jsou i mladé matky s dětmi.
- Doporučujeme implementaci programů zdravotní osvěty a informování o dotupné zdravotní péči a zdravém životním stylu. Nejlépe v prvních fází ve spolupráci s terénními sociálními pracovníky. Doporučujeme rovněž vytvoření manuálů pro praktické lékaře, jak komunikovat s osobami s nižší funkční gramotností.
- Obcím, které dosud nemají zpracovanou strategii koncepce prevence kriminility, doporučujeme tento materiál vytvářit, a to zejména ve spolupráci zástupců státní správy a samosprávy, městské a státní policie, škol a neziskových organizací.
- Na celorepublikové úrovni doporučujeme Agentuře pro sociální začleňování navázat komunikaci se zástupci ministerstva financí ohledně efektivnější regulace výherních hracích automatů, která se z pohledu většiny aktérů ve zkoumaných lokalitách jeví jako nedostatečná. Rozšíření závislosti na tomto zařízení je jednou z často zmiňovaných bariér prevence kriminality a boje proti prohlubování sociálního vyloučení.
- Doporučujeme také lépe provázat spolupráci mezi základními školami, neziskovými organizacemi a dalšími subjekty v oblasti primární prevence. Tato spolupráce se ve vetšině ze zkoumaných lokalit ukazuje jako ne zcela dostatečná.
- Doporučujeme zaměřit se na informování o sociálním vyloučení a rizicích pravicového extremismu v rámci kampaní a zapojení problematiky sociálního vyloučení, pravicového extremismu a rasismu do projektové výuky na školách.

16. Literatura

Atkinson T. (1998): *Exclusion, Employment and Opportunity*. London: Centre for Analysis of Social Exclusion (London School of Economics).

Brož M., P. Kintlová a L. Toušek (2007): *Kdo drží černého Petra*. Člověk v tísni – společnost při České televizi, o. p. s

Clark C. a G. Rice (2009): *Spaces of hate, places of hope: the Romanian Roma in Belfast*. Pracovní text prezentovaný na konferenci věnované extrémismu směřujícím k Romům a Sintům ve střední Evropě (Londýn, září 2009).

Český statistický úřad (2009): *Rozdíly v ekonomické výkonnosti krajů*. Praha: ČSÚ.

Eriksen T. H. (2001): *Small Places, Large Issues*. London: Routledge.

GAC (2006): *Analýza sociálně vyloučených romských lokalit*. Praha: MPSV.

GAC (2009): *Vzdělanostní dráhy a vzdělanostní šance romských žákyň a žáků základních škol v okolí vyloučených romských lokalit*. Praha: MŠMT ČR.

Gabal I., K. Čada a J. Snopek (2008): *Klíč k integrační politice obcí: Sociální vyloučení a česká společnost*. Praha: Otevřená společnost o. p. s.

Kadlecová M., Poledník M. a M. Hadlač (2009): Aktuální informace k vývoji tržních cen bytů a tržních nájmů v roce 2009. Prezentace na Schůzce řešitelů projektu Regionální disparity v dostupnosti bydlení v Hradci nad Moravicí 10. a 11. 9. 2009.

Kašparová I, Š. Ripka. a K Sidiropulu Janků (2009): *Dlouhodobý monitoring situace romských komunit v České republice – moravské lokality*. Praha, Brno: Úřad vlády pro záležitosti romské komunity a Fakulta sociálních studií Masarykova univerzita v Brně.

Mravčík a kol. (2009): *Výroční zpráva o stavu ve věcech drog v České republice v roce 2008*. Praha: Národní monitorovací centrum pro drogy a drogové závislosti.

Pavelčíková N. (2004): *Romové v českých zemích v letech 1945–1989*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu.

Putnam, Robert D. (2000): *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.

Stewart, Michael (2002): Deprivation, the Roma and 'the underclass. In C. Hann (ed.) *Postsocialism: Ideas, Ideologies and Practices in Europe and Asia*. London: Routledge: 133-155.

Szelényi, I. a R. Emigh (eds) (2000): *Poverty, Ethnicity, and Gender in Eastern Europe during the Market Transition*, Westport, Greenwood Press.